

Djelovanje Alojzija Stepinca u Drugom svjetskom ratu i poraću

Poljičak, Ante

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:810009>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-20**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Prijediplomski dvopredmetni studij povijesti

Ante Poljičak

Djelovanje Alojzija Stepinca u Drugom svjetskom ratu i poraću

Završni rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Prijeđiplomski dvopredmetni studij povijesti

Djelovanje Alojzija Stepinca u Drugom svjetskom ratu i poraću
Završni rad

Student:
Ante Poljićak

Mentor:
izv.prof.dr.sc. Zlatko Begonja

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ante Poljičak**, izjavljujem da je moj završni rad pod naslovom **Djelovanje Alojzija Stepinca u Drugom svjetskom ratu i poraću** rezultat mog vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojeg rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovog rada nije iskorišten u nekom drugom radu pri bilo kojoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Zadar, 30. rujna 2024.

SADRŽAJ

1.UVOD.....	1
2. STEPINAC PRED DRUGI SVJETSKI RAT	3
3. STEPINAC U VIHORU DRUGOG SVJETSKOG RATA	7
3.1. Dekadencija vlasti u Banovini Hrvatskoj	7
3.2. Komitet za pomoć izbjeglicama	9
3.3. Stepinac u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.....	10
3.4. Stepinac i vjerski prijelazi.....	16
3.5. Stepinac zaštitnik ugroženih osoba.....	23
3.5.1. Stepinčev odnos prema koncentracijskim logorima.....	23
3.5.2. Stepinac i Židovi.....	26
3.5.3. Stepinac i Srbi.....	30
3.5.4. Karitativno djelovanje	32
4. STEPINAC I KOMUNISTIČKI REŽIM.....	36
5. ZAKLJUČAK.....	42
6. SAŽETAK.....	44
7.SUMMARY	45
8. POPIS LITERATURE	46

1.UVOD

Blaženi Alojzije Stepinac kao i njegovi suvremenici živjeli su u burnim godinama 20. stoljeća. To su bile godine isprepletene ratovima koje su u konačnici dovele do rušenja starih i stvaranja novih država, pri čemu je došlo do formiranja i širenja novih ideologija koje su tada rukovodile velikom masom ljudi. Stepinac je 1934. imenovan nadbiskupom koadjutorom, pri čemu je njegovo imenovanje izazvalo iznenađenje u javnosti obzirom da je bio relativno nepoznat i mlad svećenik, također je i sam ban Ivo Perović bio vidno iznenađen, te je stoga upitao nadbiskupa Bauera kako je izabrao tako mlada i slabo poznata svećenika, na što mu je nadbiskup Bauer odgovorio: „*Predviđam teška vremena. Mislim da sam u Stepincu otkrio hrabra i neustrašiva muža koji će u tim teškim prilikama moći voditi Crkvu*“.¹ Uistinu ove proročanske riječi nadbiskupa Bauera kao da su se ostvarile. Nadbiskup Antun Bauer je preminuo 7. prosinca 1937., a time Alojzije Stepinac postaje rezidencijalni nadbiskup zagrebački.² Kao nadbiskup, vođen evanđeoskom ljubavi posvetio se karitativnom radu i brizi za one potrebite, također u svojim propovijedima i javnim istupima osuđivao je bezbožne ideologije komunizma, nacizma i fašizma, obrazloženjem da u tome vidi najveću prijetnju čovječanstvu. U svom odnosu prema državama i režimima u kojima je djelovao nastojao je raditi po biblijskom načelu „*podajte caru carevo, a Bogu Božje*“ (Mt. 22, 21), što nije značilo da će Stepinac stajati uz nemoralne zakone i postupke bilo kojih vlasti, već da će se zauzimati za sve one obespravljene jer mu i sama Biblija i Isus Krist tako nalažu. Stepinac je neosporivo vjerni sluga Kristove Crkve i Svete Stolice koji je do kraja svog života neustrašivo branio prava Crkve i njezino svećenstvo, redovnike, redovnice kao i same laike. Bio je odan Svetoj Stolicu i njezinom nauku, kojeg je što velikodušnije nastojao prenijeti svom svećenstvu i hrvatskom narodu. Čitavo vrijeme svog djelovanja kao nadbiskup zagrebački, iskazivao je ljubav i brigu prema svom hrvatskom narodu jer su mu tako nalagali Božiji zakoni. Nepokolebivo je ostao dosljedan Kristova nauka, zbog čega je i proglašen „*dobrim Samaritancem*“ koji je ljubio svakog čovjeka bez obzira na narodnost, vjeru, rasu, klasu ili ideološku različitost. U predratno vrijeme, u Kraljevini Jugoslaviji zauzimao se za prava hrvatskog naroda na samoodređenje te je uzajamno pomogao potrebite pred naletom progona nacističke rasne ideologije. Pozdravio je uspostavu NDH, vjerujući da je ona proizišla iz plebiscitarne volje hrvatskog naroda, koja je

¹ M. Akmadža, 2019, 18.

² J. Batelja, Knj. 1, 2010, 47.

po njegovom tumačenju imala utvrđenje u međunarodnom pravu. Međutim to nije značilo da će Stepinac oklijevati pred Pavelićem da mu ukaže na ispravne postupke, pa je tako i u jednom od susreta s njim naglasio da se neće libiti upućivati kritičku riječ bude li dolazilo do nemoralnih postupaka vlasti koje nisu u skladu s Božjim zakonima. Ostao je dosljedan tom načelu što se iz priloženog rada jasno da zaključiti obzirom da je upućivao mnogobrojna prosvjedna pisma vlastima shodno provođenju politike vjerskih prijelaza gdje se protivio pritisku vlasti, pogotovo pravoslavaca na nasilni prelazak. Osim toga, okružnicama svećenstvu i prosvjednim notama vlasti je isticao teološka i dogmatska načela Katoličke Crkve pri provedbi vjerskih prijelaza, te je naglašavao da svaki pojedinac treba slobodnom voljom tražiti pristupanje u Katoličku Crkvu. Nadalje, bezuvjetno je štitió progonjeno i ugroženo stanovništvo NDH koje je bilo pod posebnom prismotrom vlasti. Zauzimaó se za zatvorene Židove i Srbe među kojima je bilo i pripadnika partizanskog pokreta. Također, preko Caritas Zagrebačke nadbiskupije pomogao je velikom broju ratne siročadi koloniziravši ih po obiteljima plodonosnijih krajeva ili smjestivši ih u ustanove pod zaštitom Caritas. Pored navedenog, organizirao je godišnje prikupljanje hrane i novca za pomoć krajevima pogođenim ratnim stradanjima, uglavnom krajevima Bosne i Hercegovine, Dalmacije, Like, Primorja i Gorskog Kotara. Također se zauzimaó za poljske i slovenske izbjeglice među kojima su bili i svećenici koji su bili smješteni na području NDH, sukladno tome im je pružio sveobuhvatnu pomoć. Osuđivao je zločine počinjene od pripadnika bilo koje vojske u sukobu, te se nije ustručavao javno prosvjedovati protiv neetičkih postupanja u ratnim okolnostima. Završetkom Drugog svjetskog rata, a samim tim i uspostavom komunističke vlasti nastavio je braniti prava hrvatskog naroda na samoodređenje i vjerske slobode Katoličke Crkve. Nije se ustručavao predstavnicima komunističke vlasti iznijeti u lice brojne počinjene zločine koje su učinili u ratnom i poratnom razdoblju. Josip Broz Tito je nastojao omekšati Stepinca istražnim postupkom nadajući se da će pristati na njegovu ponudu da se odcijepi od Svete Stolice te da osnuje nacionalnu crkvu pod okriljem države, što je Stepinac odlučno odbio. Samim tim krenuo je još žešći progon Katoličke Crkve u državi, koji je svoj vrhunac doživio montiranim sudskim procesom kojim su nastojali likvidirati utjecaj Stepinca i Katoličke Crkve u društvu kako bi uništili svaku opoziciju svojoj vlasti.

2. STEPINAC PRED DRUGI SVJETSKI RAT

Za vrijeme teških okolnosti za hrvatski narod i Katoličku Crkvu u Kraljevini Jugoslaviji, Alojzije Stepinac je obavljao službu nadbiskupa koadjutora, a kasnije i rezidencijalnog nadbiskupa. Veliki problem za tadašnju Kraljevinu Jugoslaviju je predstavljalo „hrvatsko pitanje“, točnije pitanje hrvatske nacije unutar Jugoslavije. Jugoslavenski režim je na čelu sa dinastijom Karađorđević funkcionirao po načelima centralizma i jugoslavenskog unitarizma, pri čemu se time nastojao ugušiti svaki oblik isticanja hrvatske samobitnosti. Shodno tome, hrvatski je narod nepravедno bio pod represijom žandara i oružništva u čijim redovima su većinom bili zastupljeni Srbi, koji su istodobno bili i većinski zastupljenici u svim državnim organima i službama. Nadalje, bio je prisutan i nepravедni sustav oporezivanja imovine, raspodjela državnih sredstava i infrastrukturnih ulaganja kao i oslanjanje na strani kapital.³ Pored svega navedenoga neizostavno je spomenuti činjenicu da je Katolička crkva bila diskriminirana u odnosu na druge religijske organizacije u državi, jer se pitanje konkordata provlačilo dugi niz godina još od samog nastanka Kraljevstva SHS. Konkordat između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije je potpisan 25. srpnja 1935., međutim prošlo je dvije godine, od kako je Milan Stojadinović kao predsjednik vlade predložio njegovo ratificiranje narodnoj skupštini. Naime, kad je pokrenut postupak za ratifikaciju konkordata, Srpska Pravoslavna Crkva zajedno sa srpskom oporbom je organizirala prosvjede sa svrhom rušenja konkordata što joj je naposljetku i uspjelo, ali samo iz razloga što senat nije potvrdio izglasanu odluku narodne skupštine.⁴ U narednim godinama jugoslavenska vanjska politika po uputama Milana Stojadinovića se sve više približavala politici Italije i Njemačke, dok je s druge strane, situacija u međunarodnim okolnostima bila sve kompleksnija. Njemačka je na čelu s Hitlerom i nacionalsocijalistima provodila rasne zakone, vojno se snažila, infrastrukturno se razvijala i provodila agresivnu politiku na vanjskopolitičkom planu anektiravši Austriju i Sudete. U međuvremenu je regent knez Pavle inzistirao na rješavanju unutarnjih političkih odnosa obzirom na jačanje HSS-a i sve većeg nezadovoljstva Hrvata. Situacija je zahtijevala od kneza Pavla da poduzme pravovaljane korake, te je nedugo zatim sazvao nove izbore na kojima je pobjedu ostvarila Jugoslavenska radikalna zajednica na čelu sa Stojadinovićem, pri čemu je zabilježeno jasno jačanje opozicije na čelu s HSS-om. Nova vlada Milana Stojadinovića nije bila dugog vijeka. Knez Pavle je odlučio u veljači 1939. smijeniti Stojadinovića zbog neuspjeha

³ R.Harris,2016, 97. – 98.

⁴ I.Gabelica, 2007, 81. – 82.

u rješavanju „hrvatskog pitanja“ i pritisaka iz inozemstva te mogućnosti raspada države. Stojadinovića je na mjestu premijera nasljedio Dragiša Cvetković sa zadatkom rješavanja „hrvatskog pitanja“ u okvirima Jugoslavije i sporazumijevanja s Vlatkom Mačekom. Maček je 1935. i 1938. godine pobijedio na izborima u Hrvatskoj, a sam Stepinac smatrao ga je za legitimnog predstavnika hrvatskog naroda u monarhističkoj Jugoslaviji.⁵ Do sporazuma je došlo 26. kolovoza 1939. te su njime Hrvati dobili svoju samoupravnu jedinicu u okvirima Kraljevine i prihvaćanje zasebnosti hrvatskog naroda.⁶

S ponosom ističući zdušno zauzimanje kod državnih vlasti za prava hrvatskoga naroda kao i prava katolika u Kraljevini Jugoslaviji, već se kod samog imenovanja Alojzija Stepinca kao nadbiskupa koadjutora te kasnije i rezidencijalnog nadbiskupa moglo vidjeti u kojem će smjeru ići njegovo djelovanje. Bio je „dobri Samaritanac“ zauzimavši se za siromahe, potrebite, svećenike i izbjeglice kojih je tada u Zagrebu bilo sve više kako se približavao Drugi svjetski rat. Bitna odrednica njegova rada je bio Caritas preko kojega su se skupljale potrepštine, novac kao i hrana za unesrećene. Pred terorom nacističkih rasnih zakona u sam Zagreb i Kraljevinu Jugoslaviju dolazio je sve veći broj izbjeglica i nepoželjnih osoba za Hitlerov režim, koje sa sobom nisu imale čak ni osnovne potrepštine neophodne za život. Kao što je već navedno da je za vrijeme vlade Milana Stojadinovića došlo do prijateljskih odnosa između Kraljevine Jugoslavije i nacističke Njemačke upravo tim činom započele su represivne mjere prema Židovskom stanovništvu. Nepobitne činjenice su da je u predratno vrijeme u Beogradu pobijena većina Židova pod utjecajem protužidovskih zakona. Nadalje prva uhićenja Židova u Zagrebu pod odobrenjem režima, provedena su 12. kolovoza 1938.⁷ Katolička Crkva i sam Stepinac su se suprostavljali tim progonima i pomagali su ugroženima. Papa Pio XI. je enciklikom *Mit brennender Sorge* (S gorućom brigom) osudio rasizam i nacističku ideologiju, posebice antisemitizam s kojim se mislima vodio i nadbiskup Stepinac kao vjerni sin Crkve.⁸ Jugoslavenski režim je cenzurirao katolički tisak jer je u člancima ukazivao na pogubnost i nečovječnost nacističke ideologije i rasnih teorija.⁹ Prilažem na uvid dio propovijedi nadbiskupa Stepinca u kojem je iskazao jasan stav o rasizmu, 27. ožujka 1938., u bazilici Srca Isusova u Zagrebu pred katoličkom akademskom mladeži:

⁵ I.Gabelica, 2007,65.

⁶ I.Gabelica, 2007,91.

⁷ J.Batelja, Knj.1, 2010, 90. ; usp.Isto, Knj. 2., dok.br. 25, str. 54.

⁸ J.Batelja, Knj.1, 2010, 90.

⁹ J.Batelja, 2015, 43. - 44.

„Moderni rasizam zamjera npr. Crkvi, što neće pasti na koljena pred njegovim kumirom i pokloniti mu se.

Ali zar je narodnost najviše dobro čovječje? Nije, jer bi inače moralo biti u stanju, da ispuni sve težnje čovjekove i učiniti ga blaženim na zemlji. A da to ne može, jasno je. A na koncu konca sa smrću prestaju i sve rasne razlike. Zato se čovjek na sudu Božjem neće opravdavati pripadnošću ovoj ili onoj rasi, nego poštenim životom i dobrim djelima. Ako dakle ljubav prema narodnosti pređe granice zdravog razuma, onda nije ljubav nego strast, a strast niti je od koristi niti je od trajnog opstanka. Zato Crkva i u nacionalnom pogledu predstavlja načelo – što nećeš da tebi drugi čini ne čini ni ti drugome! Ljubav prema svojoj narodnosti ne smije čovjeka učiniti divljom životinjom, koja sve ruši i izazivlje osvetu, nego ga oplemenjivati tako, da svome narodu pribavi poštovanje i ljubav od strane drugih naroda. Zato ljubav prema vlastitome narodu ne stoji u nikakvoj opreci s ljubavlju prema čitavom čovječanstvu, nego se međusobno popunjuju. Svi su naime narodi djeca Božja, i zato svi vape k Bogu – Oče naš koji si na nebesima! Pravu dakle istinu i zlatnu sredinu i u ovom pitanju naučava, a ne kojekakvi rasizmi. I vi dakle nećete nikad ispravnije i korisnije izraziti svoje ljubavi prema hrvatskome narodu, nego ako slijedite nauk Crkve. Ona vas odvraća od ekstrema koji u narodnosti vidi kumira, kojemu moraju pasti žrtvom i najsvetija prava čovjeka i njegove osobe. Ali Crkva vas s druge strane upućuje, da je grijeh biti ravnodušan prema svome narodu, kako to uči razorni i krvavi komunizam. Moralna je i etička dužnost čovjeka, da svoj narod ljubi. I zato svaki pravi katolik narod svoj cijeni, radi oko njegova moralnog i materijalnog pridizanja i brani njegova prava. Ako bi pak prezreli glas Crkve i slušali novovjekovne proroke, budite uvjereni, da ćete biti ne spasioci nego grobari i svoje i hrvatske narodne sreće. Ponesite tu zavjetnu misao s ovih konferencija i recite i vašim kolegama i kolegicama – grobar je svoje i narodne naše sreće onaj tko u Hrvatskoj ruje protiv katoličke Crkve.“¹⁰

Stepinac je nesumnjivo već tada osuđivao bezbožnost ideologije komunizma obzirom da je bio upoznat sa njihovim djelovanjem i zločinima u boljševičkoj Rusiji i u Španjolskom građanskom ratu koja su se direktno kršila s načelima Crkve i koja su zagovarala klasnu borbu, materijalizam i ateizam.¹¹ Komunizam je također osuđivao i papa Pio XI. u enciklici *Divini Redemptoris* objavljenoj 19. ožujka 1937.¹²

¹⁰ J.Batelja,Knj 2, 2010, dok.br 20., str. 47.

¹¹ I.Gabelica, 2007, 378. – 383.

¹² J.Batelja,Knj.1, 2010, 90.

Uvidjevši da u Zagreb pristiže sve veći broj ljudi izbjeglih iz svojih domovina, pred rasnim progonima, nadbiskup Stepinac je 31. prosinca 1938. osnovao Akciju za pripomoć izbjeglicama (Komitet) koja je bila pod njegovom osobnom zaštitom te je on za nju bio posrednik kod jugoslavenskih vlasti.¹³ Navedeni Komitet je radio s komitetima za izbjeglice iz cijeloga svijeta, te je bio aktivan sve do dolaska Nijemaca u Zagreb. Nadbiskup Stepinac nije pomagao samo izbjeglicama, već se zauzimao i za siromahe, siročad, bolesnike, radnike, studente i svoj kler. Kao bitna odrednica Stepinčeva cjelokupnog rada i života ističe se njegovo sudjelovanje u osnivanju Caritasa Zagrebačke nadbiskupije, kao i plemenito karitativno djelovanje.¹⁴ Neosporno je naznačiti da je kroz svoje posjete potrebitima, propovijedima i nagovorima vjernicima ukazivao na važnost karitativnog djelovanja.¹⁵ Samo neki od primjera su: osnivanje Odbora za pomoć pasivnim krajevima početkom 1936. preko kojega je isporučena pomoć u obliku hrane i novca u pasivne krajeve posebice u Dalmaciju i Hercegovinu, te kolonizacija djece iz pasivnih krajeva u sjevernije krajeve na zimsku prehranu.¹⁶ Nadalje, Stepinčevom potporom izgrađen je Dom za siromašnu djecu u Prišlinu koje su vodile sestre karmelićanke, a za čiju se izgradnju doma zauzeo kod državnih vlasti.¹⁷ U predratno vrijeme Stepinac se također kod vlasti zauzimao za pojedince koji su bili nepravedno otpušteni ili marginalizirani pod nečijim pritiskom. Zauzeo se kod bana Ivana Šubašića za Jovu Magovca, koji je pod pritiskom komunista dobio otkaz na mjestu povjerenika u Koprivnici.¹⁸ Iz ovog primjera se vidi da su pravoslavci već tada imali povjerenje i poštovanje prema liku i djelu nadbiskupa Stepinca.

U teškim vremenima za Crkvu i hrvatski narod Stepinac se iskazao kao pravi duhovni pastir svog stada i narod je sa punim povjerenjem vjerovao i poštovao njegov socijalni, duhovni i karitativni rad. Čuvao je hrvatski identitet u teškim vremenima i okolnostima za hrvatski narod. Štitio je one obespravljene i unesrećene, a samim time se i proširio glas o nadbiskupu Stepincu kao „dobrom Samaritancu“ koji nije gledao koje je čovjek vjere, rase, narodnosti i uvjerenja, već u svakom čovjeku je gledao sliku Božju. U vremenima koja su dolazila pokazalo se da je veliki broj ljudi bio uvjeren da će pomoć dobiti dođe li osobno u nadbiskupski dvor ili se obrati nadbiskupu pismenim putem.

¹³ J.Batelja, Knj. 1, 2010, 114. – 116.

¹⁴ J.Batelja, Knj. 1, 2010, 53. – 54.

¹⁵ J.Batelja, Knj. 1, 2010, 70.

¹⁶ J.Batelja, Knj. 1, 2010, 77. – 78.

¹⁷ J.Batelja, Knj. 1, 2010, 112.

¹⁸ J.Batelja, Knj. 2, 2010, dok. br. 44, str. 94.

3. STEPINAC U VIHORU DRUGOG SVJETSKOG RATA

3.1. Dekadencija vlasti u Banovini Hrvatskoj

Zanimljivo je naglasiti da je Alojzije Stepinac kao rezidencijalni biskup rukovodio Zagrebačkom nadbiskupijom koja je tada površinom bila veća nego što je danas¹⁹, a također je bio i metropolit Zagrebačke metropolije te predsjednik Biskupske konferencije. Neophodno je radi što jasnijeg tumačenja dokumenata istaknuti, da je njegova vlast bila važeća samo na području Zagrebačke nadbiskupije, odnosno da na području ostalih biskupija kao i u redovničkih zajednica koje su imale definiranu autonomiju u svom radu nije imao nikakvu ovlast.²⁰

Uspostavom Banovine Hrvatske u okvirima Jugoslavije, Stepinac kao i većina hrvatskog naroda nadali su se da je srpskom hegemonizmu kraj, da će biti ravnopravan narod u okvirima monarhije, te da će imati garantiranu autonomiju u granicama Banovine. Međutim nadanja su jedno, a realnost drugo. Naime, djelovanje prvaka HSS-a je počelo sve više poprimati autoritarni oblik te se približavati politici režima glede očuvanja Jugoslavije. Dekadencija u vodstvu i organima stranke te organizacijama povezanim s HSS-om i sve veći broj prokomunistički nastrojenih pripadnika stranke, zatvaranje političkih neistomišljenika, potpora režimu i nespretne izjave prvaka HSS-a o odnosu s Crkvom dovele su do opadanja potpore HSS-u u hrvatskom narodu, što je posljednično dovelo do jačanja Ustaškog pokreta u hrvatskom narodu koji se borio za stvaranje neovisne i samostalne države Hrvatske.²¹ Zbog bezobzirne politike HSS prema Katoličkoj Crkvi i prema hrvatskom narodu, Stepinac je također gubio povjerenje u HSS kao legitimnog predstavnika hrvatskog naroda, a sve zbog činjenice da su zaboravili ona demokratska načela koja su zastupali dok su još bili u opoziciji. Posebice valja istaknuti da je Stepinac povodom 1300. obljetnice pokrštenja Hrvata pripremao organiziranje Euharistijskog kongresa u Zagrebu 1941. godine, a samim tim i tražio potporu Banovine Hrvatske koju nije dobio uz objašnjenje bana Šubašića i Mačeka: „*da se crkva miješa u političke prilike i da će biti prisiljeni raspustiti neke konfeksionalne škole iz kojih izlazi*

¹⁹ Karta Zagrebačke nadbiskupije iz 1938. godine
<https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=574085&vwopt=%2F7B%22pages%22%3A%5B0%2C1%5D%2C%22pan%22%3A%7B%22x%22%3A1.534%2C%22y%22%3A0.396%7D%2C%22view%22%3A%22image%22%2C%22zoom%22%3A0.457%7D> (pristup: 5. kolovoza 2024.)

²⁰ J.Batelja, Knj. 1, 2010, 87. – 88.

²¹ I.Gabelica, 2007, 107. – 109.

mladež zatrovana nacionalizmom“.²² Nadalje, zamjerao je vodstvu HSS-a njihov privatni život koji nije u katoličkom duhu, a kasnije se ispostavilo da nije ni u hrvatskom. Između ostaloga zamjerao je sve većem utjecaju komunističkih elementa u HSS-ovim strukturama koje su se po njegovom mišljenju pojačavale uspostavom diplomatskih odnosa između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije.²³ Osobito ga je morila sve veća moralna dekadencija društva i cijelokupna svjetska situacija u kojoj je bijesnio veliki rat koji je bio pred vratima Jugoslavije.²⁴ Pred približavanjem ratnih opasnosti Hrvatskoj, u dnevniku dana 5. studenog 1940. je zapisao: „*Pobijedi li Njemačka bit će grozan teror i propast za male narode. Pobijedi li Engleska ostat će na vlasti masoni, Židovi, prema tomu nemoral, korupcija u našim zemljama. Pobijedi li SSSR onda je đavo dobio vlast nad svijetom i pakao. Dakle kuda ćemo Gospode nego k Tebi podići oči?*“²⁵ U takvim okolnostima, a samim tim i u zadnjim danima Kraljevine Jugoslavije, došlo je do jačanja Ustaškog pokreta pri čemu svjedoče i izvještaji stranih diplomata u državi. Jedan od primjera je izvješće britanskog poslanika u Beogradu Sir Donalda Campbella sredinom kolovoza 1940. u kojem piše: „*u Hrvatskoj situacija nije sasvim jasna, ali izgleda da dr. Maček donekle gubi podršku zbog razočarenja među njegovim sljedbenicima koja rezultira iz političke suradnje u vladi sporazuma u kolovozu 1939.*“²⁶ Uz Cambella zanimljivo je i izvješće njemačkog diplomata Ulricha von Hassella koje je poslao svojoj vladi sredinom studenog 1940. u kojem stoji: „*Maček kao sadašnji vođa Hrvata saglasio se sa zajedničkom državom, ali je zbog ulaska u vladu izgubio na terenu u odnosu na separatiste.*“²⁷ , drugom riječju ustaše. Shodno tome, nezaustavljiv rast Ustaškog pokreta na terenu bio je neminovan, što je HSS sve više upadao u dekadenciju i distancirao se od demokratskih i hrvatskih načela to je narod sve više rješenje „hrvatskog pitanja“ vidio u samostalnoj Hrvatskoj državi koju je želio stvoriti Ustaški pokret. Iz Stepinčeva dnevnika je vidljivo da je tada prema Ustaškom pokretu s obzirom na situaciju u Banovini i državi gajio određenu simpatiju, no to nije značilo da će se on miješati u političke prilike i političke sukobe.²⁸ U više primjera je kroz svoje djelovanje istaknuo da se Crkva i njezino svećenstvo ne smije baviti političkim pitanjima, već brigom za spas duša i naučavanjem i življenjem Kristovog Evandjelja.²⁹

²² I. Gabelica, 2007, 110.

²³ I. Gabelica, 2007, 100. – 102. ; 106.

²⁴ I. Gabelica, 2007, 108. – 109.

²⁵ I. Gabelica, 2007, 109.

²⁶ I. Gabelica, 2007, 144. – 145.

²⁷ I. Gabelica, 2007, 145.

²⁸ I. Gabelica, 2007, 146. -151.

²⁹ J. Batelja, Knj. 1, 2010, 228.

3.2. Komitet za pomoć izbjeglicama

Pred njemačkim rasnim zakonima veliki broj ljudi je izbjegao iz Njemačke, te su pritom u Jugoslaviji tražili sigurno utočište ili bar prolaznu stanicu ka putu za jug. Ni Stepinac nije ostao imun na potrebe tih ljudi pa je 22. prosinca 1938. sazvao sjednicu na kojoj su prisustovali svećenici i laici, a pri čemu su neki od njih bili i Židovi. Na sjednici je donesena odluka o osnivanju „Pripomoćne akcije za emigrante iz Njemačke“. Sukladno odlukama sjednice, Stepinac je osnovao 31. prosinca 1938. akciju za pripomoć izbjeglicama (Komitet) koju je stavio pod osobnu zaštitu obećavši da će biti posrednik kod vlasti. Tražeći novčana sredstva za rad Komiteta 11. siječnja 1939. poslao je pisma na adrese istaknutijih građana katolika u kojima je naglasio: *„Usljedi žestokih i nečovječnih progona morao je veliki broj ljudi ostaviti svoju domovinu. Ti su jadnici ostali ne samo bez domovine nego i bez sredstava za život. Lutaju po svijetu da nađu zemlju koja će im dati mogućnosti da stvore sebi i svojim novu organizaciju. Velik broj takovih boravi privremeno u Jugoslaviji. Mnogi su od njih sa ženom i djecom. Njihova je tragika teška, a bijeda neopisiva. Svaki se dan obraća na nas veliki broj takovih emigranata tražeći savjeta, intervencije, preporuku, pripomoć u novcu ili naravi. Ima među njima i intelektualaca, i takovih koji su negda dobro stajali.*

Naša je kršćanska dužnost da im pomognemo. Stoga držim za potrebno obratiti se na ljude dobra srca i plemenitih osjećaja s molbom za pripomoć spomenutim bijednicima. Slobodan sam obratiti se i na Vas, Poštovani Gospodine, kao člana naše Crkve, koji ćete najbolje shvatiti tragiku ovih ljudi bez doma, bez sredstava, bez pravog cilja, da dadete svoju potporu fondu koji će biti upotrebljen u korist emigranata.

Molim da na priloženom listu označite svoj dobrovoljni mjesečni doprinos, kojim ćete podupirati ovu tako potrebnu akciju.“³⁰

Bilo je i onih koji se nisu slagali s radom Komiteta, a samim tim i onih koji su ga napadali preko pamfleta ili novinskih članaka što je i posvjedočila Terezija Škringer, tajnica Komiteta za pripomoć izbjeglicama.³¹ Međutim, to nije prestrašilo Stepinca i njegove suradnike koji su spasili veliki broj ljudi iz ralja nacističkog progona te im pružili utočište ili potporu u naravi i novcu. Znatan broj ljudi kojima je Komitet pružio pomoć je izbjegao u Francusku, SAD, Kinu, Japan. Osim toga među spašenim ljudima nalazili su se intelektualci i istaknuti ljudi, kao na primjer dr. Gere, koji je kasnije postao ministar pravde u Austriji. Bitno

³⁰ J.Batelja, Knj. 1, 2010, 115. – 116.

³¹ J.Batelja, Knj. 2, 2010, dok.br. 153, str. 261.

je istaknuti da je Komitet surađivao s komitetima za pomoć izbjeglicama iz cijelog svijeta jer je Jugoslavija graničila s Austrijom.³² Dokaz rada i sveobuhvatne pomoći Komiteta svjedoči zajedničko pismo zahvale Židova Stepincu s četrdeset šest potpisa, naslovljeno na datum 19. ožujka 1940.³³ Važnost koju su Njemačke vlasti predavale Komitetu svjedoči činjenica da je po dolasku Nijemaca u Zagreb od strane Gestapa uhićena tajnica Komiteta Terezija Škringer, koja je provela pet mjeseci u zatvorima u Grazu i Beču gdje je i osuđena na smrt, no na intervenciju nadbiskupa Stepinca puštena je na slobodu 1. rujna 1941.³⁴ Točan broj spašenih ljudi preko Komiteta se ne zna, zato što je Franjo Šeper, tadašnji tajnik nadbiskupa Stepinca, u strahu pred Nijemcima spalio cijeli arhiv Komiteta s popisom židovskih izbjeglica da ih sačuva od moguće opasnosti.³⁵ Komitetu je uspostavom NDH pod pritiskom Nijemaca zabranjeno djelovanje.³⁶

3.3. Stepinac u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Vojnim pučem Dušan Simović presudio je sudbini monarhističke Jugoslavije, jer je povodom toga Hitler odlučio napasti Jugoslaviju 6. travnja 1941. godine. Udružene njemačke, talijanske i mađarske snage porazile su Jugoslaviju za 11 dana. Dana 10. travnja 1941. uz potporu Nijemaca i Talijana uspostavljena je Nezavisna Država Hrvatska. Bivši pukovnik Austro-Ugarske vojske Slavko Kvaternik kao opunomoćenik Ante Pavelića proglasio je Nezavisnu Državu Hrvatsku preko radio Zagreba. Njemačka vojska je ostala raspoređena na području Hrvatske zbog kontrole prometnih pravaca prema jugoistoku, dok je talijanska vojska okupirala Dalmaciju shodno pretenzijama na istočnu obalu Jadrana koju je zastupala fašistička politika Benita Mussolinija.

Činjenice svjedoče da je hrvatski narod s veseljem prihvatio NDH zbog ostvarenja tisućljetnog sna o neovisnoj državi, te samobitnosti hrvatskog naroda, što je i u danima Travanjskog rata pokazao velik broj hrvatskih dezertera iz jugoslavenske vojske,³⁷ a samim tim i zbog činjenice da je dvadesetak godina gušen od strane srpske prevlasti i velikosrpske politike monarhističke Jugoslavije. Dotadašnji legitimni predstavnik hrvatskog naroda dr. Vlatko Maček također je pozvao na poslušnost novim vlastima.³⁸ Nadbiskup Stepinac je pozdravio uspostavu NDH okružnicom svećenstvu 28. travnja 1941. čiji dijelovi glase: „*Časna braćo!*

³² J. Batelja, Knj 1, 2010, 114. – 118.

³³ J. Batelja, Knj 2, 2010, dok.br. 50, str. 99 – 101.

³⁴ J. Batelja, Knj 1, 2010, 118.

³⁵ J. Batelja, Knj 1, 2010, 118.

³⁶ J. Batelja, 2015, 48.

³⁷ I. Gabelica, 2007, 155.

³⁸ J. Batelj, Knj 1, 2010, 120.

Nema nikoga među vama, koji u ovo posljednje vrijeme nije bio svjedokom najzamašnijih događaja u životu hrvatskog naroda, među kojim djelujemo kao glasnici Kristovog evanđelja. Događaji su ovo, koji su narod naš donijeli ususret davno sanjanom i željkovanom idealu. Časovi su ovo, u kojima ne govori više jezik, nego krv svojom tajanstvenom povezanošću sa zemljom, u kojoj smo ugledali svjetlo Božje i s narodom iz kojega smo nikli. Je li potrebno isticati, da se i u našim žilama življe zakolala krv, da je i u našim grudima življe zakucalo srce? Nitko pametan toga osuditi ne može i nitko pošten toga zamjeriti ne može, jer je ljubav prema vlastitom narodu Božjim prstom upisana u ljudsko biće i Božja zapovijed!(...)Govorim vam kao predstavnik one Božje institucije, koja je nikla u krilu vječnosti i kojoj je svršetak u vječnosti u sasvim posebnom značenju te riječi. Kao predstavnik one Crkve, koja je „firmamentum et columna veritatis – stup i tvrđa istine“ (1 Tim 3, 15) i koja se nije bojala i na moja usta reći istinu, gdje je trebalo, i ako je nažalost njezin glas često ostajao „ glas vapijućeg u pustinji“ (Iv 1, 23). (...) Moramo svuda upozoravati i učiti, da sveti zanos i plemenito oduševljenje u izgrađivanju temelja mlade Države Hrvatske bude nadahnuto strahom Božjim i ljubavlju za Božji zakon i njegove zapovijedi, jer će samo na Božjem zakonu, a ne na lažnim načelima ovoga svijeta Država Hrvatska moći biti izgrađena na čvrstom temelju. Odazovite se stoga spremno ovome mome pozivu na uzvišeni rad oko čuvanja i unapređenja Nezavisne Države Hrvatske.“³⁹

Stepinac nije mogao sakriti oduševljenje uspostavom slobodne države Hrvatske, kao i većina hrvatskog naroda, ipak je on bio glavni crkveni poglavar hrvatskog naroda koji živi i radi te poučava i duhovno vodi taj narod. Obzirom na događaje prethodnih dvadesetak godina, u kojima je trpio gorku sudbinu hrvatskog naroda, naravno da je sa veseljem primio uspostavu NDH. No to ne znači da je zaboravio na Kristova načela i Božje zapovijedi na kojima je temeljio svoj nauk i djelovanje. Upravo ovom okružnicom upozorava da gledajući i procijenjujući svaku životnu situaciju, zakon, odluku ili postupak vlasti treba polaziti od Božjih zapovijedi. Što će se naravno i kasnije pokazati kroz njegov rad da je kao i u Kraljevini Jugoslaviji i u NDH osuđivao svaku odluku ili postupak vlasti protivan nauku Crkve Kristove.

Na čelu NDH je bio poglavnik Ante Pavelić zajedno s ustaškim pokretom, kao jedinom dopuštenom stranačkom organizacijom u državi. Pavelić je u svojim rukama imao svu vlast u državi. Naime, pri dolasku na vlast odredbom je zapovijedio raspuštanje svih stranaka, a osim toga raspustio je i postrojbe Građanske zaštite⁴⁰, koje su sudjelovale u razoružavanju

³⁹ J.Batelja Knj 2, 2010, dok.br 65, str. 119. – 121.

⁴⁰ Paravojna organizacija HSS-a ; <https://www.enciklopedija.hr/clanak/seljacka-zastita> (pristup 7. kolovoza 2024.)

jugoslavenske vojske. Zbog povezanosti s Italijom i Njemačkom, te prisutnošću njihovih trupa na hrvatskom teritoriju, Pavelić je bio primoran donijeti zakone koji su oprečni načelima ustaškog pokreta, jer je ustaški pokret u svojoj biti bio revolucionarni pokret koji se borio za slobodnu i neovisnu državu Hrvatsku, kao i da u svojim „Ustaškim načelima“ nigdje ne sadrži obilježja nacionalsocijalizma i fašizma.⁴¹ Ne može se osporiti ovisnost Pavelića o politici Njemačke i Italije, jer uz njihov blagoslov je i dobio poziciju te zbog toga je morao raditi ustupke u političkom smislu. Tako je 30. travnja 1941. usvojio Zakonsku odredbu o državljanstvu, Zakonsku odredbu o rasnoj pripadnosti, Zakonsku odredbu o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda, te u lipnju 1941. Zakonsku odredbu o zaštiti narodne i arijske kulture hrvatskoga naroda. Također, poznato je i donošenje zakonske odredbe o podržavljenju imetka Židova i židovskih poduzeća, a osim toga 22. svibnja 1941. donesena je i odredba kojom se naređuje Židovima da nose na odjeći Davidovu zvijezdu i veliko slovo Ž u sredini.⁴² Stupanjem na snagu tih zakona započeli su masovniji progoni Židova i ostalih nearijevaca. Prema Gabelici, antisemitizam nije u skladu s hrvatskom političkom svijesti i tradicijom. U NDH antisemitski zakoni donošeni su pod pritiskom Njemačke jer su oni bili u biti nacionalsocijalističke ideologije, a osim toga u NDH antisemitski zakoni su bili u mnogo blažem obliku nego u Njemačkoj što svjedoči i mogućnost počasnog arijevtva, koja je bila dana onim osobama koje su radile na očuvanju i probitcima NDH.⁴³ Tome osobito svjedoči činjenica da je ministar unutarnjih poslova Trećeg Reicha Heinrich Himmler morao dolaziti u Zagreb, vršiti pritisak na vlasti NDH u svrhu provođenja protužidovske politike⁴⁴, također tome svjedoče i izvješća njemačkog policijskog atašea u Zagrebu Hansa Helma.⁴⁵ Naposljetku, NDH je stvorena u ratnim vremenima i od samog njezinog nastanka suočena je sa uništavanjem infrastrukture, ubijanjem i etničkim čišćenjem stanovništva, borbom protiv četnika i komunista. Samim tim je 17. travnja 1941. donesen zakon protiv antidržavnog djelovanja kojim je određeno da je svatko tko radi protiv države i državnih interesa optužen za veleizdaju što se kažnjavalo smrću, a u slučaju da je surađivao s odmetnicima od vlasti, bio bi zatvoren u koncentracijski logor.⁴⁶ Valja istaknuti da je veliki broj Židova bio prokomunistički nastrojen s obzirom da su prvi protužidovski zakoni doneseni još u Jugoslaviji pa su se već i tada u vrijeme monarhističke Jugoslavije priključivali organizaciji KPJ.⁴⁷ Naime, dvojica Židova su i

⁴¹ I.Gabelica, 2007, 128. – 129.

⁴² I.Gabelica, 2007, 338.

⁴³ I.Gabelica, 2007, 340. – 341.

⁴⁴ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br 333, str. 514. – 515.

⁴⁵ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 282. – 283.

⁴⁶ R.Harris, 2016, 148.

⁴⁷ J.Batelja, 2010, Knj 1, 122.

bili članovi Centralnog komiteta KP Jugoslavije, a i znatan broj Židova je bio u partizanskim odredima, pa samim tim nije ni sporno zašto su Židovi kao takvi također bili sumnjivi vlastima NDH. Zbog svega navedenog oni su kao narod bili pod iznimnom prismotrom i pritiskom državnih vlasti, a zbog velike sumnje da surađuju s odmetnicima od vlasti često bi bili isporučivani u koncentracijske logore.⁴⁸ Osim Židova pod posebnom prismotrom i pritiskom vlasti NDH bili su i Srbi. Odnos vlasti NDH prema Srbima vuče svoje implikacije još iz vremena monarhističke Jugoslavije, gdje su Hrvati kao narod bili potlačeni pod pritiskom srpske hegemonije i velikosrpske politike, odnosno radi bezobzirnosti i zločinima bez osude prema legitimnim hrvatskim predstavnicima i hrvatskom narodu. Osim toga i odnosu prema Katoličkoj Crkvi u državi gdje je SPC smatrana državnom crkvom, a pravoslavlje kao službena religija.⁴⁹ Nadalje, zbog pripremanja ustanka i suradnje s komunistima te djelovanja protiv Hrvatske države od samog njezinog osnutka, kao i zbog odbijanja razoružavanja i počinjavanja zločina od strane četnika i partizana nad civilnim stanovništvom NDH u svrhu etničkog čišćenja. Međutim, to je izazivalo i odmazdu s hrvatske strane prema srpskom civilnom pučanstvu.⁵⁰ Stepinac je osuđivao postupke nesavjesnih pojedinaca koji su osvetoljubivo postupali prema nevinom srpskom pučanstvu zbog četničkih zločina, osim toga također je isticao da su Srbi prvi započeli s masovnim odmazdama na hrvatskom državotvornom prostoru.⁵¹

Stepinac kao i hrvatski biskupi, a samim tim i većina hrvatskog naroda s veseljem je prihvatila NDH. U znanstvenoj publicistici se ističe da je to bila plebiscitarna odluka hrvatskog naroda. Obzirom na to, nadbiskup Stepinac je u skladu sa svojim mogućnostima odlučio raditi na međunarodnom ugledu NDH tako što je nastojao dobiti priznanje NDH od Svete Stolice, no djelomično uspješno jer se Sveta Stolica vodila doktrinom da u tijeku rata ne priznaje države, ali de facto je priznala NDH jer je poslala svog apostolskog vizitatora mons. Giuseppe Ramira Marconea radi lakše komunikacije s crkvom u Hrvata. Stepinac je nastojao štititi NDH od kleveta koje su po svijetu širili velikosrpski i jugoslavenski krugovi na čelu s jugoslavenskom izbjegličkom vladom u Londonu. Povodom toga je podnosio izvješća Vatikanu o svom radu u NDH i odnosima vlasti prema Katoličkoj Crkvi i pučanstvu općenito.⁵² Kao legitimni predstavnik Katoličke Crkve u državi, Stepinac se još u prvim danima uspostave NDH trudio

⁴⁸ I.Gabelica, 2007, 339. – 343.

⁴⁹ Skupina autora, 2016, 399. – 400.

⁵⁰ I.Gabelica, 2007, 315. – 320.

⁵¹ I.Gabelica, 2007, 320. – 324.

⁵² I.Gabelica, 2007, 161. – 165. usp. 234. – 235.

imati dobre odnose s vlastima, ali to nije radio zbog stranačke opredijeljenosti već iz ljubavi prema svom narodu i uvjerenjima da hrvatski narod ima pravo na slobodnu državu prema međunarodnom pravu. Stepinac je odobravao svaku moralnu i valjanu odluku vlasti, a one koje nisu bile moralne i kršile se s razumom Crkve nije odobravao već je kritizirao. Odnosno, da nije razvio s državnim vlastima odnose na temeljima međusobnog uvažavanja i poštovanja vjerojatno nebi mogao kod istih intervenirati za toliki broj ugroženih osoba. Također i sam Pavelić i državni prvaci nastojali su izgraditi dobre odnose s Crkvom što je vidljivo iz prvih dana NDH, gdje je Stepinac imao susrete s visokim dužnosnicima i samim Pavelićem. Tome svjedoči i susret hrvatskog katoličkog episkopata i Poglavnika koji se zbija 26. lipnja 1941., te gdje je naglašeno da će biskupi po pastirskoj dužnosti uvijek biti spremni ukazivati na možebitne probleme, što je i bio slučaj, a to se može potvrditi ovim obraćanjem Poglavniku: *„Pozdravljajući Poglavnika u ime tog episkopata i obećavajući mu iskrenu i lojalnu suradnju, upozorio ga je, da bude uvjeren, da ga biskupi poštuju i onda,“ ako bi morali po pastirskoj dužnosti reći otvorenu“*, dakle kritičnu riječ. Na ovaj govor uzvratio je Pavelić, koji je, prema agencijskim vijestima, *„toplom riječima zahvalio Preuzvišenom nadbiskupu Stepincu i svim visokim crkvenim dostojanstvenicima istaknuvši njihovu uzvišenu zadaću u prošlosti i budućnosti u hrvatskom narodu i državi, te izjavivši podpunu spremnost hrvatske državne vlade poduprijeti svaki njihov rad na duhovnom boljitku naroda.“*⁵³ Stepinac kao nadbiskup i ostali biskupi u svojim dijecezama ukazivali su na probleme u odnosu s vlastima, pomagali potrebitima, a ujedno i međusobno surađivali na zaštiti hrvatskog i ostalog stanovništva NDH. Kao moralni autoriteti u društvu nastojali su raditi na poboljšanju i napretku mlade države Hrvatske, te ispravljanju pogrešaka obzirom da je država nastala u teškim okolnostima. To nam najbolje potvrđuje i činjenica koja govori da su prvi Stepinčevi prigovori državnim vlastima bili već uoči najave protužidovskih zakona gdje je tražio zaštitu za prijelaznike⁵⁴, izuzev toga puno žešće su kritike upućene Poglavniku dana 14. svibnja 1941. povodom strijeljanja Srba u Glini, gdje traži od Poglavnika „poduzimanje najhitnijih mjera“ kako bi se takve odmazde ubuduće zaustavile na području NDH.⁵⁵ Između ostalog, bitno je spomenuti i pismo naslovljeno na ministra nastave i bogoštovlja Milu Budaka 15. svibnja 1941. povodom cenzure časopisa „Katoličkog lista“ od strane Hrvatskog novinskog ureda u kojem traži reakciju ministra.⁵⁶ Iz ovih primjera vidljivo je da je i prije samog susreta Hrvatskog katoličkog

⁵³ I.Gabelica, 2007, 231.

⁵⁴ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br 62 i 63, str. 116. – 117.

⁵⁵ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br 67, str. 123. – 124.

⁵⁶ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br 68, str. 124. – 125.

episkopata s Pavelićem bilo upućenih kritika poglavara Crkve prema državnim vlastima shodno situaciji. Pritom, bitno je naglasiti da se iz ovih primjera u prvim danima NDH vidi želja kako državnih tako i crkvenih vlasti za međusobnom suradnjom i uvažavanjem. Mada, kasnijim odlukama i odredbama vlasti došlo je i do sve učestalijih miješanja vlasti u nadležnost Crkve, osobito što se tiče vjerskih prijelaza. Primjerice, povodom mjera prema Židovima, Srbima, partizanima, slovenskim svećenicima i ostalima koji su bili suđeni za veleizdaju te odvedeni u radne i koncentracijske logore. Stepinac se nesebično zalagao za svakog čovjeka bez obzira na rasnu, narodnu, vjersku ili ideološku pripadnost. Prosvjedao je također i kod predstavnika njemačkih i talijanskih vlasti u NDH shodno potrebi ili zbog postupaka njemačkih i talijanskih vojnika. Slijedom cijelokupnih događanja i teške ratne situacije, naravno da je dolazilo do međusobnih neslaganja i napetosti između crkvenih i državnih vlasti u NDH. Obzirom na to valja istaknuti Stepinčeve riječi iz govora na montiranom procesu pred komunističkim vlastima: (...) „ *Nisam bio persona grata ni Nijemcima ni ustašama. Nisam bio ustaša, niti sam položio ustašku zakletvu, kako su činili vaši činovnici koji su ovdje. Hrvatski se narod plebiscitarno izjasnio za Hrvatsku državu i ja bih bio ništarija, kad ne bih osjetio bilo hrvatskog naroda, koji je bio rob u bivšoj Jugoslaviji. Rekao sam Hrvatima se nije dozvoljavalo da napreduju u vojsci ili da uđu u diplomaciju osim da promijene vjeru i ožene inovjerku. Tu je faktična baza i pozadina mojih poslanica i propovijedi. Što sam govorio o pravu hrvatskog naroda na slobodu i nezavisnost, sve je u skladu s osnovnim principima saveznika istaknutim u Jalti i u Atlanskoj povelji. Ako prema ovim zaključcima svaki narod ima pravo na svoju nezavisnost, zašto bi se to onda branilo hrvatskom narodu? Sveta Stolica je toliko naglašavala, da i mali narodi i narodne manjine imaju pravo na slobodu. Zar katolički biskup i metropolita ne bi o tom smio ni pisnuti? Ako treba pasti, past ćemo, jer smo vršili svoju dužnost. Ako mislite, da je hrvatski narod zadovoljan ovom sudbinom, ili mu eventualno još pružite priliku da se izjasni, s moje strane nema poteškoća. Poštivao sam i poštivaću volju svog naroda. Optužujete me kao neprijatelja države i narodnih vlasti. Ja vašu vlast danas priznajem! Tko je bio za mene vlast? Ja moram ponovo reći, vi ste za mene vlast od 8. svibnja 1945., a prije toga nikakva vlast. Gdje je moguće u svijetu slušati dvije vlasti: vas u šumi i ove u Zagrebu? Da li da se pokoravam vladi pučiste Simovića – kako ju vi zovete izbjeglička u Londonu ili ona u Jeruzalemu – ili vašoj u šumi ili ovoj u Zagrebu? Je li se može uopće dva gospodara služiti? To nije (moguće) ni po katoličkom moralu ni po međunarodnom ni opće ljudskom pravu. Nismo vlast ovdje mogli ignorirati, makar bila ustaška, ona je bila ovdje. Vi mene imate pravo pitati*

*i zvati na odgovornost od 8. svibnja 1945.*⁵⁷ Ovim govorom je istaknuo načelo svog djelovanja u NDH u kojem naglašava da je bio lojalan zbog plebiscitarne volje svog naroda. Osvrnuvši se na ovaj govor vidi se cijelokupni smisao Stepinčevog djelovanja kao i njegov stabilan odnos s vlastima u NDH, naročito zbog intervencija za one ugrožene.

3.4. Stepinac i vjerski prijelazi

U NDH je 3. svibnja 1941. donesena Zakonska odredba o prijelazu s jedne vjere na drugu, te pri izrađivanju zakona nije bilo suradnje s crkvenim vlastima. Potrebno je naglasiti da se odredba nije odnosila samo na prijelaz iz pravoslavne na rimokatoličku vjeru, već je u svojoj biti regulirala sve vjerske prijelaze. U samoj odredbi stoji: *„Za valjanost prelaza potrebno je, da stranka, koja mijenja vjeru podnese pismenu prijavu upravnoj vlasti prve molbe (kotarskoj oblasti odnosno gradskom poglavarstvu) o svojoj odluci i da dobije potvrdu o toj svojoj prijavi, te da se ispune vjerski propisi one priznate vjeroispovijesti, na koju stranka prelazi. (...) Provedba ove zakonske odredbe povjerava se ministru bogoštovlja i nastave.*⁵⁸ Shodno tome crkvene vlasti su nastojale istupima u svojim glasilima, proglasima i okružnicama objasniti pod kojim uvjetima određena osoba može prijeći na rimokatoličku vjeru. Nadbiskupski duhovni stol je okružnicom 15. svibnja 1941., poslao svom svećenstvu upute kako postupati prema onima koji traže vjerski prijelaz, te je u njima tražio da se drže dogmatskih načela Crkve. Iz okružnice ističem ove tri točke:

„ 1. Pristup u katoličku Crkvu može se dopustiti samo onim osobama, za koje postoji osvjedočenje, da to žele učiniti iskreno i s uvjerenjem o istinosti naše svete vjere i o njenoj potrebi za spas duše. Vjera je unutarinja stvar slobodne savjesti te stoga na području vjerskog opredjeljenja treba da budu isključeni svi nečasni motivi.

2. Osobe koje stupaju u katoličku Crkvu treba da budu dobro poučene u katoličkim vjerskim istinama, te da već za vrijeme same pouke obdržavaju Božje i crkvene zapovijedi o molitvi, pohađanju službe Božje, slušanju riječi Božje, o nemrsu, postu itd., te se time uvađaju u praktični vjerski život katoličke Crkve.

(...)6. Upozorava se dušobrižno svećenstvo, da u ovim delikatnim pitanjima ljudske duše postupa strogo po načelima katoličke Crkve čuvajući njezino dostojanstvo i ugled, te a limine

⁵⁷ J.Batelja, 2010, Knj. 3, dok.br 607, str. 374. – 379.

⁵⁸ M.Akmađža, 2019, 59.

*odbija one, koji bi u Crkvu htjeli ući bez ispravnih motiva tražeći u njoj samo zaštitu svojih materijalnih interesa i egoističkih ciljeva.*⁵⁹

Crkvene vlasti su davale upute svom svećenstvu o prijelazima jer se javljao sve veći broj zainteresiranih za prijelaz u rimokatoličku Crkvu, među njima je većinom bilo Srba, Židova te onih koji su u monarhističkoj Jugoslaviji zbog napredovanja u službi ili sličnih razloga prešli na pravoslavlje. Bitno je istaknuti narativ jugoslavenske i velikosrpske historiografije koja optužuje Stepinca, a samim tim i Svetu Stolicu za sudjelovanje složno vlastima u nasilnim prijelazima pravoslavnih na rimokatoličku vjeru, no takve tvrdnje su posljedica montiranog sudskog procesa pred komunističkim vlastima i posljedično tome lažne promidžbe takvih stajališta u komunističkim i velikosrpskim krugovima.⁶⁰ S druge strane realnost je bila bitno drugačija, no prije toga bitno je naglasiti što se krije iza politike vjerskih prijelaza vlasti NDH. Korisno je radi lakšeg razumijevanja istaknuti da je već prilikom donošenja zakona bila aktivna protuhrvatska djelatnost u nekim dijelovima države, a samim tim i ubijanje stanovništva, te se moglo naslutiti da se priprema pobuna pod vodstvom četnika i komunista.⁶¹ Pritom valja obratiti pažnju i na stajalište Srpske Pravoslavne Crkve prema samom postojanju hrvatske države, naime za nju je NDH predstavljala „cijepanje i prekid jedinstva srpskog naroda i Srpske Pravoslavne Crkve“.⁶² U takvim okolnostima Pavelić politikom vjerskih prijelaza, te kasnije uspostavljanjem Hrvatske Pravoslavne Crkve nije nastojao ojačati rimokatoličku Crkvu u Hrvata već se nastojao obračunati s velikosrpsvom i SPC-om.⁶³ Sukladno tome bilo je pritisaka na srpsko življe izazvano već samom situacijom u kojoj se NDH borila protiv velikosrpske politike četničkog pokreta pri čemu je bilo i nasilnih pritisaka na srpsko stanovništvo od neodgovornih pojedinaca. Cijelokupna situacija je samim tim stvarala pritisak na pravoslavno stanovništvo NDH da se odluči na vjerski prijelaz.

Mile Budak, ministar bogoštovlja i nastave je 27. svibnja 1941. okružnicom ministarstva dao upute o vjerskim prijelazima nižim tijelima vlasti zbog upita i nejasnoća u provedbi odredbe koja je nastala 3. svibnja 1941.⁶⁴ Naravno na provođenje zakona, katoličke vlasti su nastojale i mogućim prijelaznicima dati do znanja što trebaju zadovoljiti kako bi stupili

⁵⁹ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br 70, str. 125. – 127.

⁶⁰ Skupina autora, 2016, 271. – 272.

⁶¹ I.Gabelica, 2007, 335.

⁶² Skupina autora, 2016, 273.

⁶³ I.Gabelica, 2007. 332. – 334.

⁶⁴ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br 74, str. 131.

u Katoličku Crkvu, pa su slijedom toga u Katoličkom listu izdavali članke na tu temu. Tako u članku dr. Stjepana Bakšića napisanog 11. lipnja 1941. piše:

„1. Tko može biti primljen u Katoličku Crkvu?

Onaj, koji je poučen u svim glavnim istinama kat. Vjervanja;

onaj, koji imade iskrenu namjeru pristupiti Kat. Crkvi;

onaj, koji može da živi po načelima Kat. Crkve i

onaj, koji dobije dopuštenje Ordinarijata.“⁶⁵

Povrh svega, vrlo zanimljivo je pismo nadbiskupa Stepinca upućeno dr. Milovanu Žaniću, tadašnjem predsjedniku zakonodavnog povjerenstva pri Poglavniku, iz kojega se jasno iščitava da se državna vlast pri donošenju odredbe o vjerskim prijelazima nije konzultirala s Katoličkom Crkvom, niti je prije donošenja odredbe poslala Crkvi na pregled nacrt zakona. U pismu zabilježenog dana 16. lipnja 1941. stoji: *„Napose u pogledu takovih zakonskih odredaba i provedbenih naredaba, koje se izravno ili neizravno odnose na vjeru i ćudoređe ili tangiraju vjerske odnose te interese Crkve i crkvenih službenika. Tako npr. Zakon o vjerskim prijelazima, ženidbenoj zabrani rasno mješovitih brakova, o kažnavanju pometnuća, o radnoj službi omladine itd. Mislimo da bi bilo u javnom i općem interesu ne samo Crkve, nego u prvom redu i NDH i hrvatskog naroda, da se spremljeni nacrti ovakovih zakonskih odredaba na bilo koji način, makar i neslužbeno i kratkim povjerljivim putem, priopće i zakonitom predstavništvu Katoličke crkve kod nas u tu svrhu da ono stavi svoje možebitne primjedbe i sugestije. Ne tražimo za Katoličku crkvu nikakovo pravo prigovora ili veta niti pravo sudjelovanja u državnom zakonodavnom povjerenstvu, nego molimo samo to da se bezobvezno ispita u pitanjima koja se tiču Katoličke crkve i njezinih životnih interesa, koji su povezani s interesima hrvatskog naroda, kakovo stajalište zastupa Crkva i kakove bi primjedbe sa svojeg gledišta imala staviti takovim zakonskim nacrtima“⁶⁶*

Ključna okružnica za razumijevanje Stepinčevog stava o vjerskim prijelazima je okružnica o poučavanju vjerskih prijelaznika upućena svećenstvu 11. srpnja 1941. u kojoj traži poučavanje prijelaznika o vjerskim istinama na teološkim načelima, te daje svećenstvu na znanje da što cijelokupnije uklope prijelaznike u Crkvu kao i da im na pomoći budu i ostali

⁶⁵ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br 79, str. 138. – 147.

⁶⁶ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br 83, str. 149. – 151.

vjernici. Ovom okružnicom nadbiskup Stepinac je sažeto ukazao na one bitne stavke teoloških nauka, a posebice pri poučavanju Židova i pravoslavnih.⁶⁷

Državne vlasti su i dalje radile na provedbi politike vjerskih prijelaza, te sukladno tome dana 14. srpnja 1941. ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, katoličkim biskupskim ordinarijatima je poslalo priopćenje u kojem zabranjuju prijelaz pravoslavnih u Grkokatoličku Crkvu, te nastavno u priopćenju traže da se u Katoličku Crkvu ne primaju pravoslavni popovi, inteligencija, učitelji, bogati sloj trgovaca, obrtnika i zemljoposjednika. Na upravo spomenuto priopćenje nadbiskup Stepinac je odgovorio 16. srpnja 1941. u kojem se odlučno protivio zabrani prelaska pravoslavnih u Grkokatoličku Crkvu, kao i zabrani primanja pravoslavne inteligencije, popova, bogatih zemljoposjednika i obrtnika u Katoličku Crkvu, jer *„bi se protivilo duhu, a i zadaći Katoličke crkve, kad bi ona načelno odbijala svu inteligenciju“, budući da je Krist „zato došao na svijet, da spasi sve ljude, da ih dovede do spoznaje istine.“* *Stoga se „Crkva ne bi mogla odreći svoga prava i Božanske dužnosti, da u svoje Krilo primi onog shizmatika, za kojeg bi stekla sigurno uvjerenje, da je njegova namjera stupiti u Crkvu katoličku iskrena i poštena.“*⁶⁸ Ovaj Stepinčev prosvjed je doveo do ublažavanja prvotnih odluka vlade o namjeri da se pravoslavci ne primaju u Grkokatoličku Crkvu, te o ne primanju pravoslavne inteligencije i bogatog sloja u Katoličku Crkvu što je vidljivo iz ove dvije točke okružnice vlade NDH iz 30. srpnja 1941.:

„ 1. Želja je hrvatske vlade, da grko – istočni ne prelaze na grkokatolički obred osim u onim grko – katoličkim župama, koje su već osnovane i u njima ima grko – istočnjaka.(...)

*3. Kod izdavanja potvrda treba paziti na grko – istočne učitelje, popove, trgovce, bogate obrtnike i seljake i uobće inteligenciju, da im se ne izdadu potvrde osim u slučajevima, kada se doista dokaže njihova osobna čestitost, jer je načelno stanovište vlade, da ovim osobama ne izdaju potvrde.“*⁶⁹

Vlasti su pitanje nadležnosti vjerskih prijelaza odlukom Ministarstva unutarnjih poslova 10. listopada 1941., prebacili na novo tijelo „vjerski odsjek“ pri Državnom ravnateljstvu za ponovu čijoj ovlasti su povjerena sva pitanja koja se tiču prelazaka na katoličku vjeru, muslimansku i evangeličku vjeru.⁷⁰ Svećenstvo Zagrebačke nadbiskupije većinom je postupalo sukladno smjernicama viših tijela nadbiskupije i samog nadbiskupa Stepinca. Kao

⁶⁷ J.Bateljja, 2010, Knj. 2, dok.br. 92, str. 161. – 167.

⁶⁸ I.Gabelica, 2007, 336.

⁶⁹ J.Bateljja, 2010, Knj. 2, dok.br. 106, str. 183. – 185.

⁷⁰ J.Bateljja, 2010, Knj. 1, 241.

što je već istaknuto okružnicama koje traže od svećenstva da inzistiraju na slobodi pojedinca, te da niti jedan prijelaz ne bude nasilan, a samim tim i da bude u skladu s teološkim načelima Katoličke Crkve. Sukladno navedenom zgodno je izdvojiti ove riječi iz okružnice nadbiskupa Stepinca od 19. listopada 1941. : „ *Nikoga se ne smije siliti da predje u katol. Crkvu, ali nikoga se ne smije ni odbiti, ako iskreno i s pravim uvjerenjem želi stupiti u krilo katoličke Crkve. Da ti prelaznici takvo uvjerenje mogu steći, trebaju im temeljito tumačiti istine sv. Vjere prema okružnici od 11. VII. 1941.*“⁷¹ Ove riječi sadržavaju bit odnosa Katoličke Crkve i Stepinca kao njezinog metropolite prema vjerskim prijelazima. No, državne vlasti su nastojale imati kontrolu nad vjerskim prijelazima, te su u uputama Vjerskog odsjeka za vjerozakonski prijelaz pravoslavaca 24. listopada 1941. zazirali u nadležnost Crkve tako što su nastojali sudjelovati u odabiranju svećenika koji će vršiti prijelaze u sporazumu s biskupskim ordinarijatima. Ovakva uplitanja vlasti u nadležnost Crkve, te pritisak na pravoslavce prijelaznike, kao i pritisak na svećenstvo da ubrzano vrši postupke prelaska, naveli su Stepinca da sazove Biskupsku konferenciju, kako bi biskupi zajedno iznijeli jasan stav o vjerskim prijelazima u NDH. Biskupska konferencija se održavala u Zagrebu od 16. do 20. studenog 1941, a zbog prometnih poteškoća bilo je prisutno svega sedmorica biskupa. Biskupi su tijekom dana održavanja konferencije usuglasili svoja stajališta o vjerskim prijelazima. Zaključno konferenciji donijeli su 20. studenog 1941. Rezolucije o vjerskim prijelazima u kojoj su istaknuli bitnost teoloških načela Crkve kod vjerskih prijelaza. Ključ rezolucije je protivnost miješanja države u pitanje vjerskih prijelaza te odbacivanje svake vrste nasilnog prelaska.⁷² Što se evidentno da isčitati iz ovih točaka Rezolucije:

„ 1. *Smatra dogmatskim načelom, da rješidba svih pitanja, koja se tiču crkvenog prelaza grkoiztočnjaka na katoličku vjeru, spada izključivo na kompetenciju Katoličke Crkvene Hierarhije, koja je jedina ovlašćena po Božanskome pravu i po kanonskim odredbama izdavati za te crkvene prelaze direktive i propisivati odredbe tako, da je mimo crkvenog auktoriteta isključena svaka akcija u tom pogledu.*

2. *Radi toga niko osim Katoličke Crkvene Hierarhije nema prava postavljati „misionare“, koji bi imali provadjati konverzije grkoiztočnjaka na katoličku vjeru. Svaki takav „misionar“ mora dobiti misiju i jurisdikciju za svoj duhovni rad od mjesnog Ordinarija. Prema*

⁷¹ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br. 121, str. 203. – 205

⁷² J.Batelja, 2010, Knj. 1, 244 – 245.

tomu je protudogmatski i protukanonski, da bez mjesnog Ordinarija – Biskupa dobivaju „misionari“ misiju od koje svjetovne vlasti.

3. Svaki takav „misionar“ mora biti u svom duhovnom radu ovisan samo od mjestnog Ordinarija ili direktno ili indirektno preko mjesnog župnika.

4. Crkva Katolička može priznati valjanim samo one prelaze, koji su se obavili ili koji će se obaviti prema tim dogmatskim načelima.

5. Svjetovna oblast ne može „poništavati“ one prelaze, koji su crkveno provedeni ne samo prema crkvenim nego i prema građanskim propisima⁷³

O zaključcima konferencije, nadbiskup Stepinac pismom je obavijestio i Poglavnika, kojem je predočio 10 točaka rezolucije. Osim toga ukazao mu je i na pogreške pri vjerskim prijelazima koje su se prvenstveno odnosile na temelju svjedočanstva banjalučkog biskupa mons. Jozе Garića i vrhbosanskog biskupa Ivana Šarića koje ukazuje na neodgovorno ponašanje vlasti što je naposljetku dovelo do ubijanja pravoslavaca i nepravilnosti pri provođenju politike vjerskih prijelaza od strane neodgovornih elemenata unutar vlasti. Istaknuo je problem zabrane prelaska pravoslavaca u Grkokatoličku Crkvu, te je naglasio da je grkokatolički kler u svojem radu u najtežim okolnostima za hrvatski narod dokazao svoje hrvatstvo. U završnim riječima pisma je ustvrdio:

„ Nitko ne može poricati, da su se dogodila strašna nasilja i okrutnost, jer ste Vi, Poglavnice, sami javno osudili nasilja raznih nazovi Ustaša, što više dali i strijeljati zbog izvršenih zločina. Zasluguje svako priznanje Vaša odlučnost, da u zemlji vlada pravda i red.

Hrvatski se je narod ponosio do sada svojom tisućljetnom kulturom i kršćanskom uljudbom. Stoga smo očekivali, da će ju u praksi pokazati, sada, kad je došao do svoje slobode, da će biti plemenitiji i čovječniji nego oni, koji su do jučer vladali njime.

Crkva mora sa stanovišta evanđelja osuditi zločinstva i ispade neodgovornih elemenata i nezrelih mladića te zahtijevati puno poštovanje čovječje ličnosti bez obzira na dob, spol, vjeru i narodnost ili rasu, jer su svi ljudi djeca Božja i za sve je umro Krist „qui vult omnes homines salvos fieri – koji hoće da se svi ljudi spase.“

⁷³ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br. 132, str. 219. – 222.

*Vjerujemo, Poglavnice, da dijelite isto mišljenje s nama i da ćete učiniti što je i u Vašoj moći, da se obuzda nasilje pojedinaca i da u zemlji upravlja i vlada samo odgovorna vlast. U protivnom slučaju iluzoran je svaki rad na konverziji šizmatika.*⁷⁴

Također je o zaključcima konferencije 3. prosinca 1941. obavijestio papu Pia XII. u kojem mu navodi kako je na konferenciji donesena odluka o zauzimanju za Židove, Slovence i hrvatske radnike u Njemačkoj.⁷⁵ Preko apostolskog vizitatora opata Ramira Marconea dobio je odgovor iz državnog tajništva Vatikana u kojem je državni tajnik kardinal Maglione, dojavio: „ *da papa odobrava i hvali odlučnost i odvažnost kojom je Episkopat porekao pravo civilnoj vlasti davati odredbe u stvarima vjerskih prijelaza i nastojanja da obraćenje mora biti plod unutarnjeg osvjedočenja, a ne prisile.*“⁷⁶

Kao što je navedeno Stepinac je u više dokumenata i primjera tražio da prijelaz bude slobodna volja pojedinca osim u slučajevima kad su potencijalni prijelaznici bili u životnoj opasnosti, te se onda po savijesti župnika proces mogao ubrzati. Prema načelima i stajalištu donesenom Rezolucijom o vjerskim prijelazima, protivio se masovnim prelascima što svjedoči činjenica da je 7. veljače 1942. odbio molbu vlč. Martinca iz Voćina, za prijelaz 200 obitelji pravoslavaca. Na temelju molbe nije bio uvjeren da su u tom vremenskom okviru mogli biti poučeni po teološkim i praktičnim načelima katoličke vjere.⁷⁷ Nadalje, tome svjedoči i upit generalnog vikara Zagrebačke nadbiskupije naslovljen dana 18. ožujka 1942., u kojem traži očitovanje od vlč. Stjepana Kučmanića, dekana i župnika u Kamenskom, o mogućem prijelazu 400 osoba pravoslavne vjeroispovijesti gdje traži utvrđenje okolnosti prijelaza, te ga upituje da li je prijelaz bio dobrovoljan? Valja istaknuti i Stepinčeve odgovore na montiranom sudskom procesu u kojem su komunističke vlasti nastojale Nadbiskupu podmetnuti odgovornost za vjerske prijelaze. Na upite dr. Žarka Vimpulšeka predsjednika suda, odgovorio je:

„ Predsjednik: Da li vam je poznato, da su za vrijeme NDH ubijani Srbi zato što nisu prelazili?

Nadbiskup: Mi nismo na nikoga vršili pritisak, niti je tko na silu prešao. To nikada nitko neće dokazati. (...)

⁷⁴ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br 136, str. 224. – 233.

⁷⁵ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br 143, str. 243. – 247

⁷⁶ J.Batelja, 2015, 271.

⁷⁷ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 249. – 250.

Predsjednik: Ja sam vas pitao, da li je po vašem znanju vršena prisila na Srbe da pređu na katoličku vjeru?

Nadbiskup: S naše strane nikada. ⁷⁸

Osnivanjem Hrvatske Pravoslavne Crkve 3. travnja 1942. došlo je do opadanja broja prelazaka, te gotovo da ih nije ni bilo. Prema Batelji, na području Zagrebačke nadbiskupije iz pravoslavne vjere u Katoličku Crkvu prešlo je 35 602 osobe. Tijekom istražnog postupka Stepinca je upitan broj pravoslavnih koji je prešao u Katoličku Crkvu, na što je on odgovorio: „*Nije mi poznat broj, ali je taj broj svakako manji, nego što je za vrijeme bivše Jugoslavije prevedeno katolika na pravoslavnu vjeru.*” ⁷⁹

Zaključno vrijedi istaknuti riječi iz propovijedi u Zagrebačkoj katedrali na Petrovo, 29. lipnja 1942. : „*Bog nam je svjedok da smo bili protivni svakom prisilnom stupanju u Katoličku Crkvu(...). Neka bude javno rečeno, da je Crkva učinila sve što je u njezinoj moći, da tu svoju djecu zaštititi, jer je ne vode nikakvi politički motivi, nego briga za spasenje duša. Ako ih nažalost nismo uspjeli zaštititi, nije krivnja na Crkvi, nego na neodgovornim elementima, koji su za počinjena zla protiv svih zakona i Božjih i ljudskih osvećivali i na nevinim ljudima. Krivnja je na pojedincima koje nije vodio razbor, nego luda strast i nepromišljenost. Crkva će i ubuduće činiti sve što može za svoju djecu bez ikakve razlike, a i bez straha bilo s lijeva bilo s desna, jer zna da čini ono što Bog i zakon njegov traži i nalaže.*” ⁸⁰

3.5. Stepinac zaštitnik ugroženih osoba

3.5.1. Stepinčev odnos prema koncentracijskim logorima

Bitno je obratiti pažnju na činjenicu da su logori tijekom 20. stoljeća bili legalizirano sredstvo obrane države prema međunarodnom pravu, te da su logore tijekom Drugog svjetskog rata imale čak i demokratske države kao što su Velika Britanija i SAD. ⁸¹ Iz literature i dostupnih dokumenata da se zaključiti da je nadbiskup Stepinac logore smatrao „nužnim sredstvom obrane hrvatske države“, međutim to ne inkriminira njegov položaj u vezi s nasiljem i počinjenim zločinima u logorima. Odnosno, pozivajući se na dokumente dostupne u literaturi vidljivo je da se Stepinac zalagao za poboljšanje uvjeta u logorima i da je vodio brigu o logorašima, osim toga, poznato je da izbavio veliki broj ljudi iz logora, dok je neke čak spasio

⁷⁸ J.Batelja, 2015, 272.

⁷⁹ J.Batelja, 2015, 276.

⁸⁰ J.Batelja, 2015, 276.

⁸¹ I.Gabelica, 2007, 366. – 369.

od samog upućivanja u logor.⁸² Znatnije upućivanje nepoćudnih osoba u koncentracijske logore započelo je u mjesecu svibnju 1941. Nadbiskup Stepinac već dana 21. srpnja 1941. obraćajući se Paveliću u prosvjednom pismu tražio je humanije postupanje što je vidljivo iz ovih riječi: „*Čujem s više strana, da se tu i tamo nečovječno i okrutno postupa sa Srbima i Židovima prigodom deportiranja u sabirne logore, a i u samim tim logorima; što više da od takva postupka nisu izuzeta ni djeca, ni starci ni bolesnici. Znadem da među njima koji se deportiraju, imade u novije doba i katolika konvertita.*

I .Dozvolite mi Poglavnice, da najprije općenito istaknem ovo: odnosne mjere, koje se u tom smjeru provode, mogle bi se provoditi, a da postignu potpuni učinak, na humani i obzirni način tako da se u čovjeku zaista gleda čovjeka i sliku Božju, osobito da se pokaže ljudski i kršćanski obzir prema slabim starcima i staricama, nejakoj i nedužnoj djeci i bolesnicima.“⁸³

Iz ovog prosvjeda možemo zaključiti da Stepinčevo zahtijevanje u postupanju s logorašima proizilazi iz međunarodnih prava, koja propisuju civiliziraniji postupak prema logorašima, ali prvenstveno iz temeljnih načela Božje riječi. Nadalje kroz cijeli svoj rad zauzimao se za logoraše kod samog Poglavnika i organa vlasti, pa je samim tim tražio i mogućnost slanja paketa pomoći o Božiću za zatočenike⁸⁴ i prisustvo svećenika u logorima da budu na službi bolesnima i umirućima.⁸⁵ Nikad nije osobno kročio u logore, no o stanju u logorima je bio obaviješten od ljudi koji su izlazili iz logora, te od svojih izaslanika ili od tajnika apostolskog vizitatora Giuseppe Massuccija, koji je bio u posjeti logorima.⁸⁶ Međutim do osude samog postojanja logora i postupanja s ljudima u logorima je došlo prilikom uhićenja i internacije slovenskih svećenika koji su izbjegli iz slovenskih župa pod pritiskom Nijemaca, te su bili raspoređeni na području Zagrebačke biskupije. Naime osuđeni su da su postupali protiv javnog reda i sigurnosti. Napetost između vlasti i Stepinca je doživjela vrhunac nakon što je Stepinac poslao više prosvjeda i upita o stanju uhićenog svećenika Franje Rihara i ostalih uhićenih slovenskih svećenika. Naposljetku je doznao da su slovenski svećenici smješteni u logoru Jasenovac, no o njihovoj sudbini nije dobio valjane informacije. Shodno tome 24. veljače 1943. nakon više neuspjelih intervencija obratio se na Poglavnika riječima:

⁸² J.Batelja, 2010, Knj. 1, 144. – 145.

⁸³ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br. 96, str. 173. – 174

⁸⁴ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br. 144, str. 247. – 248.

⁸⁵ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br. 264, str. 396. ; Isto dok.br. 270, str. 403.

⁸⁶ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 146. – 147.

„Poglavniče!

Sa velikim bolom u duši obraćam se na Vas, kao predstavnika Nezavisne Države Hrvatske.

Ja se već mjesecima trudim da doznam sudbinu svojih sedam slovenskih svećenika, koji su odvedeni u Jasenovac. Sve je do sada bilo uzalud. Sada je međutim stigao službeni upit hrvatskog konzula iz Ljubljane preko ministarstva vanjskih poslova za župnika Gornje Stubice Franju Rihara, da se izvijesti, da li je živ, da ga sestra potražuje.

Iz svega moram zaključiti, da su svi poubijani. Reći će se, da su bili protudržavno raspoloženi. Zašto nisu izvedeni pred prijeki sud? Ako nije dosta redovni, zašto nijesu izvedeni pred prijeki sud ili barem pred pokretni prijeki sud?

Ovo je sramotna ljaga i zločin, koji vapije u nebo za osvetom, kao što je sramotna ljaga čitavi Jasenovac za Nezavisnu Državu Hrvatsku.

Poglavniče! Što se mene kao svećenika i biskupa tiče, ja velim sa Kristom na križu – Oče, oprosti im, jer ne znaju što čine!

Ali čitava javnost, a napose rodbina ubijenih traži zadovoljštinu, oštetu, izvođenje krvnika pred sud. Oni su najveća nesreća Hrvatske!

Vjerujte Poglavniče, da me nije vodio ni trenutak mržnje, nego ljubav k istini i sreći hrvatskog naroda!⁸⁷

U istražnom postupku dana 18. rujna 1946. na pitanje istražitelja : „ Je li mu poznat postupak sa zatočenicima u ustaškim logorima Jasenovac, Jadovno, Sisak itd. Stepinac je na to odgovorio: *Ne mogu tvrditi da su se u ustaškim logorima vršila masovna mučenja i ubijanja, jer ja tamo osobno nisam bio i nisam se osobno o stanju u logorima uvjerio, a izvještaji drugih ljudi mogu biti netočni.*“⁸⁸ Stepinac je dao ovu izjavu s odmakom vremena, te još u istražnom postupku. Iz svega iznesenog jasno je vidljivo da se Stepinac kod vlasti zauzimao za logoraše, a osim toga je tražio i poboljšanje položaja logoraša što su mu vlasti nekim dijelom i omogućile, iako s druge strane u nekim postupcima su i okaljale svoj ugled kod Stepinca i hrvatskog naroda. Također, vrijedno je obratiti pozornost i istaknuti Stepinčevo zauzimanje za logoraše talijanskih logora u kojima je bio poveći broj Hrvata iz područja pod talijanskom okupacijom.

⁸⁷ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br. 303, str. 468.

⁸⁸ I.Gabelica, 2007, 374.

Zauzimao se kod pape da pošalje izaslanike u talijanske logore gdje su smješteni hrvatski zatočnici, posljedično tome stanje u logorima se poboljšalo. Osim toga, osnovao je u Rimu podružnicu Caritasa Zagrebačke nadbiskupije koja je pomagala logorašima i Židovima. Zaslužan je što su logoraši dobivali pomoć u vidu hrane, odjeće i novca. Nakon kapitulacije Italije, uz pomoć hrvatskih državnih vlasti uspio je nekoliko tisuća ljudi vratiti kući, te je veći broj uz pomoć Caritasa Zagrebačke nadbiskupije kolonizirao po selima plodonosnijih krajeva Hrvatske.⁸⁹

3.5.2. Stepinac i Židovi

Stupanjem na snagu protužidovskih zakona u NDH započeo je masovniji progon Židova. Nadbiskup Stepinac se već zauzimao za izbjeglice židovskog porijekla, što je vidljivo iz djelovanja Komiteta za pomoć izbjeglicama. Sam nadbiskup Stepinac, također je isticao da su takvi zakoni protivni volji i svijesti hrvatskog naroda. Odmah po samoj najavi donošenja protužidovskih zakona, 23. travnja 1941., Stepinac je reagirao pismom ministru unutarnjih poslova Andriji Artukoviću, u kojem traži da se obrati pozornost na one Židove koji su prešli na katoličku vjeru i već su više generacija obitelji u okrilju Katoličke Crkve, osim toga istaknuo je i da među njima ima onih koji su radili na dobrobiti i časti hrvatskog naroda. Naravno, na uvođenje sve represivnijih mjera prema Židovima, Stepinac se nastavio zauzimati za ugrožene Židove. Povodom odredbe 22. svibnja 1941. naređeno je da svi Židovi bez obzira na vjeru, moraju nositi žutu traku oko ruke i Davidovu zvijezdu istaknutu na odjeći. Stepinac je smjesta intervenirao, te opet u pismu naslovljenom na ministra Artukovića, britko iznio sve nemoralne probleme rasnih zakona.⁹⁰ Pogotovo je tražio zaštitu Židova katolika, a osim njih i mješovitih brakova, jer zakonom o rasnoj pripadnosti i o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskoga naroda, te već navedenih odredbi ni oni nisu bili izuzeti od progona. Osobito se zauzimao za zaštitu mješovitih brakova sklopljenih u Katoličkoj crkvi smatravši da država ne smije zadirati u nerazrješivost sakramenta ženidbe.⁹¹ Osim toga, vrijedi spomenuti da su sami ljudi iz državnog vrha NDH, kao što su Ante Pavelić i Slavko Kvaternik, bili u braku sa ženama židovskog podrijetla. No, to nije spriječavalo vlasti da diraju i u mješovite brakove na što se Stepinac usprotivio.⁹² Nadalje, provođenjem sve strožih mjera prema Židovima došlo je i do njihovog upućivanja u koncentracijske logore, pri čemu se Stepinac zauzimao za sve Židove, bili oni katolici ili ne. Iz već navednog pisma u prethodnom potpoglavlju upućenog Poglavlniku, 21.

⁸⁹ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 148. – 149.

⁹⁰ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 268. – 270.

⁹¹ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 270. – 271.

⁹² R.Harris, 2016, 148.

srpnja 1941. gdje Stepinac traži obzirniji i čovječniji postupak s logorašima, također je zahtijevao i da se prestane sa upućivanjem katolika konvertita, djece, bolesnika i staraca, kao i da je tražio da se odvoje Židovi katolici od Židova mojsijevske vjeroispovijesti kako ne bi bili izvrgnuti preziru. Izuzev spomenutog, tražio je i mogućnost prisutnosti svećenika u logorima kako bi mogli obavljati duhovnu pastvu zatvorenika.⁹³ Naravno, Stepinčeva pomoć Židovima nije ostala samo na prosvjednim notama upućena vlastima, nego je bila iskazana djelima pomoći životno ugroženih Židova. Štoviše kao što je već navedeno, tražio je zaštitu Židova prijelaznika koji premda su prešli na katoličku vjeru i dalje su ugrožavani od strane vlasti, a uz to od svog svećenstva je zahtijevao da što pobliže i cijelovitije Židovima prilikom vjerskog prijelaza prikažu katoličke istine, no ako bi bili u životnoj opasnosti tražio je od svećenika po savjesti da prime prijelaznika što prije kako bi mu spasili život, te naposljetku kad opasnost prođe da je slobodan po savjesti odlučiti hoće li ostati u Katoličkoj Crkvi. Po završetku biskupske konferencije u studenom 1941., biskupi na čelu s Stepincom su iznijeli predstavku državnom vrhu u kojem su se osim stava o vjerskim prijelazima, zauzeli i za Židove, te tražili mogućnost posjete svećenika logorima.⁹⁴ Također, valjano je naglasiti da nije štitio samo Židove prijelaznike već se zauzimao za sve Židove bilo koje vjerske pripadnosti. U nastavku navodim samo neke primjere Stepinčevog zauzimanja i pomoći Židovima koji dokazuju da se Stepinac nije ustručavao pomagati, čak ni dok je Treći Reich bio na vrhuncu svoje moći. Što nam također svjedoči Stepinčeva osuda rušenja zagrebačke sinagoge u listopadu 1941.⁹⁵ Sve većim pritiskom Nijemaca na hrvatske državne vlasti došlo je do sve težih mjera za Židove, koji su kroz 1942. i 1943. godinu vršili pritisak da im se izruče svi preostali Židovi koji nisu bili počasni arijevc.⁹⁶ Shodno Stepinčevoj zaštiti Židova, svjedoči izvješće njemačkog policijskog izaslanika u NDH, Hansa Helma, koji je podnio izvješće njemačkom ministru unutarnjih poslova Heinrichu Himmleru u kojem Stepinca naziva „velikim prijateljem Židova“.⁹⁷ Nadalje svjedoče brojna zauzimanja i spašavanje skupina Židova, te osim toga i zauzimanja za pojedinačne osobe. U nastavku ističem činjenicu da je „Dječjoj akciji“⁹⁸ humanitarke Diane Budisavljević⁹⁹ omogućio rad tako što ju je stavio pod zaštitu Caritasa Zagrebačke nadbiskupije, te je tako dobila dozvolu za rad u NDH, pomoću te akcije spašeno

⁹³ J.Bateljja, 2010, Knj. 2, dok.br. 96, str. 174. – 175.

⁹⁴ J.Bateljja, 2010, Knj. 1, 272. – 274.

⁹⁵ M.Akmađža, 2019, 50.

⁹⁶ I.Gabelica, 2007, 348. – 350.

⁹⁷ I.Gabelica, 2007, 366.

⁹⁸ Osnovana u jesen. 1941. s ciljem pomoći djeci i ženama smještenim u logorima, u više navrata se Stepinac zauzimao za samu organizaciju akcije, također i za posredovanje kod vlasti, surađivao je s ključnim ljudima akcije Dianom Budisavljević i dr. Markom Vidakovićem. Usp. Skupina autora, 2016, 437. – 439.

⁹⁹ Žena zagrebačkog kirurga Julija Budisavljevića, rođena Obexer, Austrijanka usp; Skupina autora, 2016, 437.

je više od 5800 židovske i srpske djece iz logora i prihvatilišta.¹⁰⁰ Među ostalim, svjedoči i pomaganje djeci, pogotovo siročadi preko samog Caritasa Zagrebačke nadbiskupije preko kojeg se vodilo spašavanje djece iz logora i njihovo smještanje u prihvatilišta ili kolonizacija u žitorodnije krajeve.¹⁰¹ Nadalje svjedoči činjenica da je štitio Židovsku bogoštovnu općinu u Zagrebu, a osim toga da je odgovarao na njezine upite za pomoć ugroženim osobama. Primarni cilj Židovske bogoštovne općine je bilo spašavanje i briga za preostale Židove u NDH. Stepinac je surađivao s nadržinom Židovske bogoštovne općine Miroslavom Šalomom Freibbergerom. Zauzima se kod ministra Artukovića 8. svibnja 1943. za produženje dozvole za rad Židovske bogoštovne općine, što mu je i uslišeno.¹⁰² Posebno ističem ovih nekoliko primjera pomoći posredovane preko Židovske bogoštovne općine. Židovska bogoštovna općina je zamolila 13. travnja 1942. nadbiskupa Stepinca da posreduje kod vlasti za ishodovanje dozvolu za preseljenje pedesetero židovske djece u Tursku, što je omogućeno za samo jedanaestero djece, na što je Stepinac naravno reagirao, te je tražio izdavanje putnih naloga za tridesetero djece s pratnjom.¹⁰³ Nadalje svjedoči i činjenica da se zauzeo za premještanje židovskog staračkog doma Lavoslav Schwartz koji je bio u Stenjevcu, te je bio pod zaštitom Židovske bogoštovne općine. Starački dom je prebacio na nadbiskupsko imanje Brezovica, u okolici Zagreba. U staračkom domu je bilo 52 štićenika doma uz 6 osoba koji su bili članovi uprave.¹⁰⁴ Nadbiskup je dana 4. i 5. svibnja 1943. predao ministru unutarnjih poslova osobno popis Židova koji su zatočeni u logorima, traživši njihovo puštanje na slobodu. Među njima je bio i nadržin Miroslav Šalom Freibberger.¹⁰⁵ Svjedočanstvo pomoći Stepinca Židovima ne svjedoče samo izvješća, pisma i poruke njegovih bliskih suradnika, no već i izvješća Svete Stolice i njezinih predstavnika u Hrvatskoj, a također i izvješća i predstavke stranih diplomata, te svjedočenja samih Židova kojima je Stepinac pomogao. Stepinac je 24. svibnja 1943. papi Piu XII. poslao 34 dokumenta, kao dokaz što je sve Katolička crkva u NDH učinila da zaštiti Židove i Srbe.¹⁰⁶ Svakako je bitno spomenuti izvješća francuskog generalnog konzula u Zagrebu Georges Gueyrauda, predsjedniku vlade Pierreu Lavalu, u kojem ističe Stepinčevu odlučnost i otpor rasnim zakonima. U vezi toga istaknuti ću dio izvješća od dana 6. studenog 1942. : “ *Iskoristivši priliku povodom blagdana Krista Kralja, mons. Stepinac, zagrebački nadbiskup, s propovjedaonice katedrale osudio je u svojoj propovijedi, čijih će nekoliko izvadaka Vaša*

¹⁰⁰ M.Akmadža, 2019, 52.

¹⁰¹ Skupina autora, 2016, 339. – 343.

¹⁰² I.Gabelica, 2007, 364.

¹⁰³ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br. 320, str. 496.

¹⁰⁴ I. Gabelica, 2007, 364. – 365.

¹⁰⁵ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 281.

¹⁰⁶ I.Gabelica, 2007, 365.

Ekselencija naći u privitku, nacionalsocijalističku rasnu doktrinu i hrabro podsjetio da „oni pred kojima danas dršću milijuni ljudi, sutra će biti zaboravljena imena...”

Ova svečana izreka osude režima, samo je dio prosvjedovanja i negodovanja mladog i neustrašivog nadbiskupa zagrebačkoga, koji se stalno suprostavlja vladi u javnosti izlažući se odmazdi. Nedavno je smaknuće 26 svećenika, od kojih je 24 Slovenca i 2 Hrvata, izazvalo je još veće prosvjede koje je mons. Stepinac uputio poglavniku. ¹⁰⁷ *Generalni konzul Gueyraund u ovom izvješću se poziva na Stepinčevu propovijed od dana 25. listopada 1942. u zagrebačkoj katedrali. Nadalje, prikladno je naglasiti i svjedočanstva samih Židova koji su spašeni zahvaljujući Stepincu, a koje je dr. Juraj Batelja u svojim knjigama vrijedno skupio. Sukladno tome prenosim ovo svjedočanstvo: „12.Ljudevit Stein svjedoči: Zovem se Ljudevit Stein, i rođen sam 23.05.1935. godine u Zagrebu, od oca Bele i majke Margite rođene Glass. Živjeli smo u Zagrebu, u Vlaškoj ulici 63, gdje je moj otac imao limarsko–vodoinstalatersku radionicu. Otac je bio poznati zagrebački obrtnik, imao je svoje izume koje je patentirao(...). U rano ljeto 1941. godine moji roditelji, ja i mnogi Židovi koji su ostali u Zagrebu odlazili smo u Katedralu na Kaptol na vjeronauk, kako bismo bili pod zaštitom Katoličke crkve i izbjegli progon kao Židovi. To je sve organizirao nadbiskup zagrebački Alojzije Stepinac. Međutim to nije uspjelo. Jedini rezultat je bio da mi djeca nismo više trebali nositi oko rukava žutu traku sa slovom Ž (...) U noći između 14-og i 15-og svibnja 1943. godine uhapšen sam i odveden u zatvor na Savskoj cesti. Te noći bila su velika i masovna hapšenja preostalih Židova, za koje su tadašnje vlasti znale. Iz zatvora sam pušten 18-og svibnja 1943. godine, za što posjedujem izvornu otpusnicu. Za vrijeme suđenja nadbiskupu Alojziju Stepincu, koje je bilo prenošeno preko radija, teta Margita Stilinović mi je rekla: „Kod njega sam išla moliti da nešto učini za tebe, da te puste iz zatvora“. Uvijek sam u sebi nosio poštovanje prema kardinalu a sada blaženom Alojziju Stepincu, da spasi moje roditelje i mene, što je i uspio.* ¹⁰⁸

Samo djelovanje nadbiskupa Stepinca prema Židovima koja se očituju kroz prosvjedna pisma upućena vlastima, prosvjedima protiv nasilja, rasnih zakona, zauzimanja kod vlasti, te spašavanja velikog broja unesrećenih, svjedoče da je bio veliki branitelj Židova. U Europi je tada bio jedan od rijetkih osoba koja je neustrašivo bila spremna dići svoj glas protiv nacističke rasne ideologije i djelima se iskazao u borbi protiv bezbožnih rasnih zakona.

¹⁰⁷ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br. 265, str. 397. – 399.

¹⁰⁸ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 291. – 292.

3.5.3. Stepinac i Srbi

Od prvog dana uspostave NDH, Nadbiskup zagrebački Alojzije Stepinac se protivio odlukama vlasti koje su bile protivne moralnosti i međunarodnom pravu. Sukladno tome se protivio mjerama vlasti koje su se provodile protiv srpskog stanovništva u NDH. Odnos Stepinca prema Srbima iščitava se iz sveobuhvatne pomoći kako prema pojedincima, tako i prema skupinama srpskog stanovništva u NDH. To također potvrđuju činjenice koje govore da se zauzimao u prosvjedima prema vlastima protiv nečovječnog postupanja prema srpskom civilnom stanovništvu, te da se borio za spašavanje srpske djece, protivio nasilnim vjerskim prijelazima kao i deportacijama, te se zauzimao za srpske episkope i svećenike.

Već u svibnju 1941., po saznanju da su ustaše u Glini strijeljale 260 Srba bez suda i istrage, Stepinac je poslao pismo Poglavniku u kojem osuđuje takav zločin. Također nastavno na taj zločin, ustaški pukovnik Rolf je zatvorio nemali broj pravoslavki u Glini, od kojih su neke bile udovice ubijenih, a za čije se spašavanje zauzeo Stepinac nakon što je telefonski bio obaviješten o situaciji od glinskog župnika vlč. Franje Žužeka. Po intervenciji Stepinca, pukovniku Rolfu je došla naredba od viših tijela vlasti da pusti sve zatvorenice, što je i učinjeno.¹⁰⁹ Iznosim svjedočanstvo zabilježeno 20. srpnja 1941. koje potvrđuje njegovo zauzimanje za prestanak deportacije Srba prijelaznika na molbu katoličkih svećenika iz okolice, kod kojih su ti ljudi tražili zaštitu, te je on tu molbu prosljedio na Poglavnika. Ovo nije jedina molba protiv deportacije Srba, u više navrata se zauzimao protiv deportacije naroda Korduna i Banovine.¹¹⁰ Kao što se zauzimao za religijske objekte Židova isto tako je bio spreman zauzeti se i za crkve pravoslavaca, što je vidljivo iz reakcije na dopis senjskog biskupa Viktora Burića, 5. veljače 1942. u kojem ga obaviještava da bi se prema njegovim saznanjima trebale rušiti sistematski sve pravoslavne crkve u državi, te da se već započelo s rušenjem pravoslavne crkve Velike Gospojine u Senju. Na što je Stepinac, poslao upit na ministra Artukovića uz prijepis navedenog dopisa senjskog biskupa Burića. Sukladno tome ministar Artuković ustvrdio je da takav postupak ni vlast nije odobrila, te je poslao dopis velikom županu u Senju da zaustavi svaki takav mogući čin uz najstrožu kaznu.¹¹¹ Nadalje što se tiče vjerskih prijelaza pravoslavnih na katoličku vjeru, vrijedio je princip teoloških načela pri poučavanju što je izneseno kroz okružnice svećenstvu i naglašenu slobodnu volju pojedinca pri stupanju u Katoličku Crkvu. Još jednom valja naglasiti da je Stepinac bio protivan svakom državnom uplitanju u crkvene poslove i svakom nasilnom vjerskom prijelazu. Zauzimao se

¹⁰⁹ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 255. – 256.

¹¹⁰ J.Batelja, 2015, 190.

¹¹¹ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 257.

također i za pravoslavne episkope i svećenike, te je tako zaslužan za oslobađanje iz zatvora zagrebačkog pravoslavnog metropolite Dositeja Vasića, koji je pušten na slobodu i deportiran u Srbiju. Također se zauzeo na molbu pravoslavnog episkopa Irineja Ćirića za njegovog brata, koji je bio zatvoren u logoru u Koprivnici.¹¹² Valja istaknuti Stepinčevo zauzimanje za osobe koje su bile zatvorene od strane vlasti, te koje su na Stepinčevu intervenciju puštene na slobodu ili im je ublažena zatvorska kazna. Po tim načelima je postupio i u rujnu 1942. kada je kod Poglavnika ishodovao puštanje na slobodu 200 pravoslavaca prijelaznika na katoličku vjeru koji su bili zarobljeni kao taoci u logoru Stara Gradiška.¹¹³ Vrijedno je spomena spašavanje 56-ero srpske djece iz logora Jasenovac u listopadu 1944., koja su razmještena po obiteljima ili dobrotvornim ustanovama.¹¹⁴ Ovdje su navedene samo neke od intervencija za unsrećene Srbe, a kojih je bilo puno više i koje su vrijedno sakupljene u knjigama dr. Batelje.

Bitno je istaknuti organiziranu pomoć srpskom narodu preko Caritasa zagrebačke nadbiskupije i naglasiti suradnju i zaštitu koju je nadbiskup Stepinac pružao „Dječjoj Akciji“ Diane Budisavljević, te da je zdušno surađivao s dr. Markom Vidakovićem, pravoslavcem, istaknutim humanitarcem i jednim od inicijatora „Dječje akcije“. Marko Vidaković i Diana Budisavljević kad je to situacija zahtjevala dolazili su osobno kod nadbiskupa Stepinca tražiti intervenciju za određene osobe, na što je on svim srcem odgovarao svojom kršćanskom zauzetošću za bližnjega.¹¹⁵ Suradnjom Caritasa Zagrebačke nadbiskupije i „Dječje akcije“ spašen je znatan broj srpske djece, svakako je najpoznatija akcija spašavanja više od 7000 srpske djece s Kozare u srpnju 1942., nakon poraza partizanske vojske od udruženih njemačkih i ustaških snaga. Djeca su većinom bila smještena u nadbiskupskom dvorcu u Brezovici, karitativnim ustanovama, u vrtu nadbiskupskog dvora u Zagrebu ili su kolonizirana po obiteljima.¹¹⁶

U predstojećem tekstu navodim podatke koje je utvrdio dr. Juraj Batelja o sveukupnom broju spašene srpske djece i odraslih osoba na temelju sačuvanih dokumenta koje su prikupili dr. Marko Vidaković i Diana Budisavljević kao i iz dokumentacije izvađene iz arhiva Caritasa Zagrebačke nadbiskupije:

1. brigom katoličkih karitativnih zavoda i ustanova: 14 215 djece

¹¹² J.Batelja, 2015, 192. – 193.

¹¹³ J.Batelja, 2010, Knj. 2, dok.br. 245, str. 375. – 376.

¹¹⁴ J.Batelja, 2010, Knj. 3, dok.br. 460, str. 75.

¹¹⁵ Skupina autora, 2016, 437. – 439.

¹¹⁶ J.Batelja, 2015, 196.

2. brigom Hrvatskog Crvenog križa i Karitasa: 12 861 dijete, 368 žena i 6 muškaraca
3. preko Karitasa je svojim roditeljima vraćeno 58-ero djece.
4. po zagrebačkim domovima u obiteljima smješteno je 31 dijete.
5. Karitas je u župu Posavski Bregi poslao 18-ero djece.
6. u dvorani sv. Jeronima na Tomislavovu trgu: 12-ero djece.
7. na Josipovcu je bilo smješteno 20-ero djece.

To je ukupno: 27 215 djece, 368 žena i 6 muškaraca.¹¹⁷

O Stepinčevom zauzimanju za Srbe svjedoči i broj pravoslavca koji su htjeli svjedočiti o njegovoj nevinosti na montiranom procesu pred komunističkim režimom. Osim toga o njegovom zalaganju prema Srbima također svjedoče i izjave samih svjedoka tog vremena i osoba kojima je Stepinac pomogao. Prilikom postupka proglašenja blaženim, također su sakupljeni mnogobrojni dokumenti o pomoći kao i značajne znanstvene publikacije o njegovom radu.

3.5.4. Karitativno djelovanje

Caritas Zagrebačke nadbiskupije je pomagao potrebitima još godinama prije samog početka ratnih zbivanja na području Hrvatske i okolnih zemalja. Ratnim zbivanjima je djelatnost Caritasa postala sveobuhvatnija i intezivnija upravo zbog činjenice koja govori da je veliki broj ljudi zahtijevao pomoć bio on posredno ili neposredno pogođen ratnim opasnostima. Bitna odrednica rada Caritasa kroz čitavo ratno razdoblje je bila kolonizacija djece, prehrana i pomoć osiromašenim i ratom opustošenim krajevima NDH. Osim toga naglasak se stavlja i na spašavanje djece, kao i zauzimanje za skupine ljudi i pojedinaca bez obzira na njihovu narodnu, vjersku ili ideološku pripadnost. Stepinac je poticao kršćanski puk na velikodušno zauzimanje i pomoć onima koji su bili u nevolji, te je preko okružnica svećenstvu i vjernicima iskazivao potrebu za organizacijom karitativnih akcija za osiromašne krajeve i osobe pogođene ratnim stradanjima.

Zauzetost Caritasa za izbjeglice potvrđuje osnivanje odjela za smještavanje i nadzor izbjeglica u okvirima Caritasa.¹¹⁸ U rujnu 1942. je osnovan središnji odbor za prehranu siromašnih krajeva pri Caritasu. Organiziranim akcijama se prikupljao novac, hrana i odjeća za pomoć i prehranu osiromašenih i ratom pogođenih krajeva Bosne i Hercegovine, Dalmacije,

¹¹⁷ Skupina autora, 2016, 455.

¹¹⁸ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 172.

Like, Gorskog kotara i Primorja. Akcije sakupljanja su se provodile prije svake zime na pozive Caritasa i nadbiskupa Alojzija Stepinca, u velikom broju župa Zagrebačke nadbiskupije. Što je posljedično dovelo do ojačavanja karitativne djelatnosti u Hrvatskoj, te do osnivanja karitativnih odbora u župama Zagrebačke nadbiskupije, a istodobno i u drugim biskupijama sa svrhom skupljanja i podjele prikupljenog novca, odjeće i namirnica.¹¹⁹ Biskupi su na Stepinca ili središnjicu Caritasa pisali molbe za pomoć, te su iznosili stanje i potrebe ljudi u njihovim biskupijama.¹²⁰ Prikupljena pomoć je slana vagonima u potrebite krajeve, često uz poteškoće zbog ratnih okolnosti. Naime, poteškoće su se događale zbog problema u postupanju vojnih i civilnih vlasti koje su tražile ishodovanje dozvole za svako skupljanje, prijevoz i dostavu pošiljki potrepština, a osim toga djelatnici Caritasa su trebali dobiti dozvolu za putovanje i pratnju otpreme potrepština. Između ostaloga, budući da su bile ratne prilike trebalo je naoružano osiguranje pratiti prijevoz. Znalo se događati da su civilne i vojne vlasti stvarale poteškoće u prijevozu pomoći, tako što su pljačkali povjerenike Caritasa. Nadbiskup Stepinac i ravnatelj Središnjice Caritasa Nikola Borić su prosvjedovali kod ministra gospodarstava Josipa Balena zbog takvih postupaka vlasti, a samim tim su se obratili i na Poglavnika.¹²¹ Među ostalima, probleme su stvarale i talijanske okupacijske vlasti koje su otimala hranu iz upućenih vagona ili bi sprječavale njezino stizanje do cilja. Stepinac se protivio postupcima talijanskih vlasti, te je sukladno tome prosvjedovao kod talijanskog veleposlanstva u Zagrebu.¹²² Sve većim ratnim razaranjima, došlo je do uništenja prometne infrastrukture koja je naposljetku dovela do onemogućavanja skupljanja hrane, kao i samog slanje hrane u pasivne krajeve. Stoga je akcija iz 1944. i 1945. godine bila u manjem opsegu nego u godinama prije.¹²³ Važnosti skupljene pomoći svjedoče i same brojke skupljenih vagona, naime u 1943. godini skupljeno je 43 vagona hrane koja je besplatno poslana po svim potrebitim hrvatskim biskupijama.¹²⁴ Nadalje, Caritas nije samo pomagao pasivnim krajevima već se brinuo za sirotinju, izbjeglice i potrebite grada Zagreba. U nadležnosti Caritasa odnosno njegove Zajednice za grad Zagreb otvarane su pučke kuhinje na više lokacija u gradu, te je potrebitima pružana pomoć u vidu novca i hrane.¹²⁵

¹¹⁹ J.Batelja, 2010, 178. – 180.

¹²⁰ J.Batelja, 2010, 180. - 182.

¹²¹ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 183. usp. Isto, 195. – 199.

¹²² J.Batelja, 2010, Knj. 1, 193.

¹²³ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 218.

¹²⁴ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 202.

¹²⁵ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 216. – 220.

Caritas se istaknuo u pomoći djeci pogođenoj ratnim stradanjima, naime Caritas je u dogovoru sa ministarstvom udružbe preuzeo na sebe brigu o zbrinjavanju djece. Caritas je zbrinjavao djecu u karitativne ustanove ili ih je kolonizirao u obitelji po selima i gradovima.¹²⁶ Caritas je sudjelovao zajedno sa „Dječjom akcijom“ i Hrvatskim crvenim križem u spašavanju više od 7000 djece iz logora Jasenovac i ostalih logora u proljeće 1942. Djeca su smještena u prihvatilištima u Sisku i Jastrebarskom gdje su dobila odgovarajuću liječničku skrb, no za određeni broj djece je bilo prekasno budući da su bila slabijeg zdravlja zbog uvjeta u logorima.¹²⁷ Osim toga, Caritas se zauzimao za ljude i djecu iz talijanski koncentracijski logora. U 1943. godini je sudjelovao u smještaju 8000 djece iz dalmatinskih krajeva.¹²⁸ Batelja ističe da je u kartoteci Caritasa evidentirano za 1944. godinu da je Caritas brinuo za 6717 djece, 2252 povratnika iz Italije i izbjeglica, te 76 radnica i ostalih.¹²⁹ Pomoć djeci nije prestajala nakon smještanja u obitelji, već se vodilo sustavno praćenje i briga za djecu. Darivana je pomoć u odjeći i novcu te je praćeno njihovo zdravstveno stanje i postupak hranitelja s njima.¹³⁰

U ovom poglavlju valja istaknuti Stepinčevu zauzetost za pomoć slovenskim i poljskim izbjeglicama koji su u NDH našli utočište pred naletom njemačkih progona. Stepinac je još 1940. na poziv poljskog kardinala Hlonda i Svete Stolice zbrinuo veći broj poljskih izbjeglica među kojima je bilo i svećenika koje je rasporedio po župama. U više navrata je pružao novčanu potporu poljskom dječjem domu u Crikvenici, te kasnije u Malinskoj na Krku.¹³¹ Pred naletom njemačkih progona zbrinuo je slovenske svećenike i rasporedio ih po župama svoje nadbiskupije. Također se brinuo za duhovnu i materijalnu pomoć slovenskih izbjeglica na području NDH, kojima je pružana pomoć preko organizacije Caritasa. Osim toga zauzeo se za slovenske svećenike koji su bili zatvoreni u logore o čemu je već bilo riječi.¹³²

Svjedočanstvo Stepinčevog karitativnog djelovanja ogleda se u broju spašenih ljudi i djece preko Caritas-a i karitativnih ustanova. Između ostaloga tu su već spomenuta iznesena svjedočanstva suradnika Caritasa kao što su Diana Budisavljević koja je zapisivala činjenice u svom dnevniku te inženjer Marko Vidaković koji je u više navrata posvjedočio karitativno djelovanje nadbiskupa Stepinca.¹³³ Osim toga opširni podatci sadržani u kartoteci Caritasa

¹²⁶ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 176.

¹²⁷ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 186. – 189.

¹²⁸ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 202.

¹²⁹ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 210.

¹³⁰ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 211. – 213.

¹³¹ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 313. – 322.

¹³² J.Batelja, 2010, Knj. 1, 298. – 312.

¹³³ J.Batelja, 2010, Knj. 3, dok.br. 613, str. 394. – 395. ; Isto, Knj. 3, dok.br. 636 i 638, str. 481. – 484.

Zagrebačke nadbiskupije, te svjedočanstva samih suradnika i djelatnika Caritasa¹³⁴, kao i svjedočenje spašenih osoba.

¹³⁴ J.Batelja, 2010, Knj. 3, dok.br. 637, str. 482. – 483.

4. STEPINAC I KOMUNISTIČKI REŽIM

Prije samog isticanja srži problema između Stepinca i komunističkih vlasti, vrijedi pobliže objasniti Stepinčev stav prema partizanima i komunističkom pokretu. Kao što je već detaljnije objašnjeno u ovom radu, sama bit komunizma koji je utemeljen na idejama materijalizma, klasne borbe i ateizma, jasno se protivi nauku i djelu Katoličke Crkve.¹³⁵ Stepinac je na te probleme već upozoravao u razdoblju prije, ali i za vrijeme Drugog svjetskog rata, a sva njegova upozoravanja za vrijeme trajanja Drugog svjetskog rata naposljetku su se i ispostavila točnim. Stepinac i hrvatski biskupi po završetku zasjedanja HBK 24. ožujka 1945., poslanicom su jasno naglasili pravo hrvatskog naroda na vlastitu državu i osudili partizanske zločine počinjene nad svećenicima, redovnicima, redovnicama i vjernicima. U poslanici ističu da su smaknuća svećenika, redovnika, redovnica i hrvatskog naroda sustavno planirana s ciljem uništenja političkih neistomišljenika i moguće opozicije.¹³⁶ Sukladno tome vođe komunističkog pokreta su smatrale da su Katolička Crkva, biskupi i svećenstvo ustrajno podržavali vlasti NDH, a osim toga optuživali su ih za suradnju u provođenju političkih odluka.¹³⁷

Ulaskom partizanske vojske u Zagreb 8. svibnja 1945., NDH je prestala postojati, a samim tim je došlo i do uspostave nove komunističke vlasti. Uspostavom vlasti, komunisti su započeli s krvavim obračunima sa političkim neistomišljenicima optužujući ih za suradnju s okupatorom. U prvim mjesecima nove vlasti, vršena su masovna ubojstva političkih neistomišljenika shodno odlukama lažnih sudskih procesa ili bez ikakve sudske presude. Sustavnim ubijanjem i zatvaranjem političkih prvaka i hrvatskog naroda ugušena je skoro sva opozicija komunističkih vlasti u Jugoslaviji, jedino je Katolička Crkva na čelu s nadbiskupom Stepincem ostala označena kao ozbiljna prijetnja koja se nije bojala suprostaviti idejama komunizma. Stepinac se kao i prema prijašnjim vlastima nije susprezao uputiti prosvjede prema vlastima zbog nemoralnih postupaka vlasti, nego je između ostaloga i žustro branio pravo hrvatskog naroda na pravo za slobodu vjeroispovijesti i prava Katoličke Crkve koja su tada bila uskraćivana.¹³⁸

Sukladno stavu komunističke partije počeo je otvoreni progon Katoličke Crkve u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji, osim ubijanja i zatvaranja klera zaplijenjene su

¹³⁵ Skupina autora, 2016, 36. – 37.

¹³⁶ J.Batelja, 2010, Knj. 3, dok.br. 487, str. 109. – 113.

¹³⁷ M.Akmađža, 2019, 68.

¹³⁸ Skupina autora, 2016, 35. – 37.

crkvene tiskare čime je onemogućen crkveni tisak, a samim tim su ukinuti i zaposjednuti crkveni instituti, škole i bolnice. Veliki dio crkvene imovine agrarnom reformom je konfisciran. Pored navedenog postupno se ukidao vjeronauk u školama što je naravno olakšavalo državnim vlastima da što više naroda odcijepi od kršćanske svijesti, a pored svega došlo je do organiziranja javnih radova nedjeljom u vrijeme održavanja misa.¹³⁹ Osim toga vlasti su podržavale civilni brak kao protutežu kršćanskom braku.¹⁴⁰

Stepinac je već 17. svibnja 1945. priveden na istražni postupak pred pripadnicima OZNE, s ciljem dokazivanja navodne suradnje s ustaškim i njemačkim vlastima. U više dana istražnog postupka istražitelji su nastojali imputirati Stepincu suradnju sa okupatorima zbog njegovih susreta i dobrih odnosa s vlastima NDH. Shodno navedenoj optužbi istražitelja, Stepinac je ustvrdio da su susreti s Pavelićem i ostalim vrhom NDH bili čisto službene naravi ili su poslužili za posredovanje za logoraše i osuđenike. U nastavku istražnog postupka branio je pravo hrvatskog naroda na samoodređenje i svoju državu, te je ustvrdio što se tiče rasnih progona stanovništva da je mnogo toga rađeno pod pritiskom Nijemaca. Što se tiče pitanja novih vlasti istaknuo je da će prihvatiti svaku vlast koja izlazi iz plebiscitarne volje naroda. Na kraju istražnog postupka, sudac istražitelj Stjepan Biber konstatirao je da istraga protiv Stepinca nije uspjela dokazati njegovu protudržavnu i zločinačku djelatnost.¹⁴¹

Uvidjevši da istražni postupak nije urodio plodom vlasti su se odlučile sastati s predstavnicima Katoličke Crkve izuzevši Stepinca. Ministar za vjerska pitanja mons. Svetozar Rittig obavijestio je o dolasku predsjednika države Josipa Broza Tita u Zagreb i o njegovoj želji da se sastane s vrhom Crkve, točnije s pomoćnim biskupom Franjom Salis – Seewis-om, koji je rukovodio nadbiskupijom u odsustvu nadbiskupa Stepinca, koji je tada još bio pritvoren. Uistinu, Tito se sastao s predstavnicima Crkve uz prisustvo predsjednika hrvatske vlade Vladimira Bakarića i Svetozara Rittiga 2. lipnja 1945. Tito je na sastanku spominjao mogućnost uspostave nacionalne crkve, no predstavnici Crkve su zajednički potvrdili da neće ni o čemu odlučivati bez nadbiskupa Alojzija Stepinca, ali su iskazili nadu za što skorijim puštanjem pritvorenog nadbiskupa, a osim toga istaknuli su u razgovoru Stepinčevu djelatnost i zauzetost za progonjene građane NDH.¹⁴² Sljedećeg dana Stepinac je pušten na slobodu, Tito ga je primio na razgovor 4. lipnja 1945. u vezi crkveno – državnih odnosa. Stepinac se u razgovoru zauzeo za sklapanje konkordata sa Svetom Stolicom ili mogućeg suživota na primjeru predratne

¹³⁹ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 327. – 329.

¹⁴⁰ M. Akmadža, 2019, 83. – 84.

¹⁴¹ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 331. – 346.

¹⁴² J.Batelja, 2010, Knj. 1, 347. – 350.

Čehoslovačke. Također je branio ulogu Svete Stolice u Drugom svjetskom ratu. Tokom razgovora Tito je isticao nezadovoljstvo odnosom Svete Stolice prema Slavenima, na što je nadbiskup posvjedočio što je sve Sveta Stolica učinila za hrvatski narod kroz povijest. Tito nije bio sklon Svetoj Stolici te je želio pridobiti Stepinca da se odvoji od Vatikana pod zaštitom države, na što Stepinac nije pristao. Tito je obećao da će se odnosi između Crkve i države ubuduće sporazumno riješavati.¹⁴³ Nakon spomenutih sastanaka nije došlo do normalizacije odnosa Crkve i države, već je polako dolazilo do kulminacije progona Stepinca i Katoličke Crkve u Jugoslaviji. Stepinac je nastavio isticati nepravdu sustava prema vjerskim slobodama pojedinaca i pravima Katoličke Crkve, a pored navedenog zauzimao se kod vlasti za oslobađanje nedužnih te se protivio politici likvidacije političkih neistomišljenika. Iz pritužbe osobno predane Vladimiru Bakariću ističem ove riječi nadbiskupa Stepinca: „*Uopće je velika nepravda zatvarati silan svijet radi tobožnje „ suradnje s okupatorom“ i sličnih krivnja. Onda su svi radnici krivi, koji su radili u tvornicama, iz kojih je okupator uzimao robu, svi seljaci, koji su u znoju lica obrađivali zemlju, čije je plodove uživao okupator itd. Izgleda prema postupku sadanjih vlasti, da se za vrijeme od 1941. do 1945. nije smjelo uopće živjeti. Da ovakove mjere nakon rata stvaraju zlu krv i silno ogorčenje u narodu ne treba posebno dokazivati. Trebalo bi sve poduzeti da se narod smiri.*“¹⁴⁴ U narednim mjesecima došlo je do sve većeg zaoštavanja odnosa između Crkve i države. Komunisti su nastojali sve učiniti kako bi oslabili poziciju Crkve u društvu i njezin utjecaj na javno mijenje. Sustavno su smanjivali utjecaj Crkve u društvu tako što su postupno isključivali vjeronauk iz škola, te agrarnom reformom konfiscirali velik udio crkvene imovine bez konzultacija s Crkvom, s druge strane Tito je obećavao na već navedenim sastancima s klerom da će se unaprijed raspraviti pitanja koja se tiču odnosa Crkve i države. Na čitav slijed navedenih zbivanja Stepinac nije ostao ravnodušan te je u više pritužbi vlastima prikazao neutemeljenost takvog oblika agrarne reforme obzirom da je Katolička Crkva u državi bila obespravljena. Naposljetku dobio je odgovor od Tita tek nakon što je zakon o agrarnoj reformi već bio usvojen. Tito je isticao da široke seljačke mase odobravaju agrarnu reformu, te je tvrdio da on nije ništa obećao o sporazumnom rješavanju pitanja koja se tiču crkveno-državnih odnosa. Svoje pravo lice je pokazao pred stranim medijima gdje je nastojao prikazati Katoličku Crkvu materijalističkom, tvrdeći da je agrarna reforma ugrozila jake ekonomske pozicije biskupa, kao i ističući demokratičnost reforme i odobravanje širokih masa društva.¹⁴⁵ Između ostaloga vodila se borba

¹⁴³ J.Batelja, 2010, Knj. 3, dok.br 509, 143. – 146.

¹⁴⁴ J.Batelja, 2010, Knj. 3, dok.br. 521, 166. – 167.

¹⁴⁵ M.Akmađža, 2019, 75. – 78.

za moralni odgoj mladeži, odnosno sukob između ateističkog komunističkog režima i rimokatoličke Crkve. Premda je komunistička vlast tvrdila da država brani načela slobode vjeroispovijedanja, u praksi nije bilo tako. Stepinac je kroz više pritužbi, ključnim ljudima vlasti iskazivao jasan stav o vjeronauku u školama budući da su vjerske škole i ustanove ukinute, a samim tim je i naglašavao volju roditelja da njihova djeca pohađaju vjeronauk, što zbog pritiska vlasti nisu bili u mogućnosti. Nedugo zatim došao je do zaključka da država vrši monopol nad moralnim odgojem mladeži.¹⁴⁶ Za cijelo to vrijeme u medijima koji su bili pod kontrolom države, provođena je propaganda protiv Stepinca i Katoličke Crkve.¹⁴⁷ Sve prije navedeno je potaklo Stepinca da sazove zasjedanje biskupske konferencije s ciljem isticanja nepravdi koje su se događale, pa je tako konačno donio odluku da na konferenciji zajedno s drugim biskupima iznese jasan stav o komunističkom režimu. Biskupska konferencija je zasjedala od 17. do 22. rujna 1945. Pastirskim pismom 20. rujna 1945. predočili su vjernicima probleme s kojima se Crkva nosi pri obavljanju svoje dužnosti, naglasili su lojalnost biskupa novim vlastima te iznijeli poratnu situaciju u državi. Istaknuli su broj ubijenih i zatvorenih katoličkih svećenika, redovnika, redovnica kao i žrtava koje su nevino osuđene pred prijekim i vojnim sudovima. Ovom prigodom su prikazali državni odnos prema vjerskim slobodama i vjerskom odgoju te su napomenuli na državno otuđenje crkvene imovine i nedopuštanje redovnicama da rade u svojim bolnicama. Također su potvrdili svoju zabrinutost za živote biskupa i svećenika, koji su bili zatvarani samo iz razloga što su vršili svoju službu. Iskazali su svoje protivljenje građanskom braku koji nije vrijedan po načelima Crkve. Zaključno su se nadali da ratne rane jedino može izliječiti kršćanska vjera i njezina moralnost te su tražili slobodu djelovanja Katoličke Crkve i vraćanje svih vjerskih sloboda koje je imala u svom radu. Pastirsko pismo su prosljedili svećenstvu na znanje, a pored toga posebnim dopisom 22. rujna 1945. uputili su ga i Titu, no Tito nije službeno odgovorio na njega. Nastojeći da što širi broj vjernika sazna za stavove biskupa, pismo je pročitano 30. rujna 1945. u svim crkvama u državi.¹⁴⁸ U narednim mjesecima reakcije komunističkih vlastodržaca i pripadnika komunističke partije bile su burne. Reakcije su se očitavale kroz raznorazna zbivanja kao što su nebrojni napadi i laži iznošene u dnevnim novinama, demonstracije ispred crkvi diljem države koje su organizirali članovi komunističke partije te i same izjave predsjednika države Josipa Broza Tita u domaćim i stranim stampama. Do kulminacije je došlo napadom, točnije bacanjem kamenja na Nadbiskupa i njegovu pratnju 4. studenog 1945. pri otvorenju nove župe

¹⁴⁶ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 356. – 362.

¹⁴⁷ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 373.

¹⁴⁸ M.Akmađža, 2019, 85. – 87.

u Zaprešiću. Jasno je da je napad bio planiran zbog prethodnog upozoravanja Stepinca od strane agenta OZNE da ne ide u Zaprešić jer bi mogao biti napadnut.¹⁴⁹

Utvrđenjem vlasti i pobjedom Narodne fronte na održanim izborima za Ustavotvornu skupštinu FNRJ-a, 11. studenog 1945. Centralni Komitet Komunističke Partije se mogao upustiti u pripremanje konačnog obračuna sa nadbiskupom Stepincem i Katoličkom Crkvom u državi. Shodno tome 16. prosinac 1945. Vladimir Bakarić iznosi izjavu za javnost u kojoj optužuje Stepinca za suradnju s ustašama, jer se bivši ravnatelj Glavnog ustaškog ravnateljstva za javni red i sigurnost Erih Lisak, susreo s nadbiskupom Stepincem u nadbiskupskom dvoru. Naime Stepinac je primio Lisaka u nadbiskupski dvor negdje u vrijeme završetka biskupskih konferencija prilikom čega se Lisak predstavio pod lažnim imenom, glede čega su komunističke vlasti taj događaj htjeli pripisati Stepincu kao dokaz da je surađivao s ustašama na rušenju države, a osim toga tvrdili su da je Lisak imao utjecaj na sastavljanje Pastirskog pisma, što nije istina.¹⁵⁰ Narednih mjeseci se nastavila propaganda vlasti u tisku i medijima koja je za cilj imala pripremanje podloge za uhićenje nadbiskupa Stepinca.

U pripremi za uhićenje nadbiskupa Stepinca vođen je sudski postupak protiv osamnaestorice optuženih, među kojima su bili Lisak i Stepinčev tajnik Ivan Šalić. Ovaj postupak je otvoren s ciljem da se dokaže da je sva protudržavna djelatnost koordinirana iz jednog središta, nadbiskupskog dvora. Po završetku postupka javni tužitelj je digao optužnicu u kojoj traži da se uhiti Zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac te je usto tražio i spajanje njegovog sudskog procesa s procesom osamnaestorice optuženih, nakon što provede istražni postupak nad Stepincem. Nadbiskup Alojzije Stepinac je uhićen 18. rujna 1946. godine.¹⁵¹ Nakon provedenog istražnog postupka javni tužitelj Jakov Blažević 23. rujna 1946. predložio je vrhovnom sudu NRH optužnicu protiv dr. Alojzija Stepinca s ovim istaknutim točkama presude: politička suradnja s okupatorom, prisilni vjerski prijelazi na katoličku vjeru, pomaganje naoružanim neprijateljskim vojnim formacijama, zloraba službe vojnog vikara, pomaganje naoružanim odmetnicima, mržnja prema Narodnooslobodilačkoj borbi i tadašnjem državnom uređenju. Sukladno prijedlogu javnog tužitelja, sud je povezao sudski postupak protiv Stepinca sa sudskim postupkom protiv osamnaestorice optuženih.¹⁵² Glavna rasprava sudskog postupka protiv Stepinca je počela 30. rujna 1946. pred sudskim vijećem u sastavu: dr. Žarka Vimpulšeka predsjednika suda, te dr. Antuna Cerinea i dr. Ivana Poldrugača kao

¹⁴⁹ M.Akmadža, 2019, 88. – 92.

¹⁵⁰ M.Akmadža, 2019, 92. – 96.

¹⁵¹ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 402.

¹⁵² J.Batelja, 2010, Knj. 1, 407. – 417.

članova vijeća. Službu javnog tužitelja je obnašao Jakov Blažević. Nadbiskup Stepinac nije znao da je Vrhovni sud NRH predložio nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu imenovanje njegovih branitelja, pa je sukladno tome odbio branitelje jer je mislio da mu ih je sud već prethodno dodijelio. Pomoćni biskup Salis–Seewis je kao Stepinčeve branitelje predložio Ivu Politea i Ivana Andresa. Sud je prihvatio Politea, a umjesto Andresa je postavio Natka Katičića.¹⁵³ Prije svega treba istaknuti da je sudski postupak protiv Stepinca bio montiran, što se evidentno vidjelo kod predsjednika suda i javnog tužitelja koji su perfidno zanemarivali činjenice koje su iznosili Stepinčevi branitelji, između ostalog javni tužitelj je birao iz popisa svjedoka tko je podoban za svjedočiti, a tko nije. Također bitno je naglasiti da od ukupnog broja ljudi koji su svjedočili pred sudom neznatan broj ih je bio s područja Zagrebačke nadbiskupije, a još manje ih je osobno poznavalo Stepinca. Tom prigodom, brojni ljudi kojima je Stepinac pružio pomoć svojevrijem su se nudili svjedočiti, ali im to nije bilo dopušteno. Pored svega do sad navedenog javni tužitelj Blažević, također je pažljivo razabirao iz predočenih dokumenata obrane koji će se dokumenti izabrati za čitanje pred sudom, a koji se neće čitati.¹⁵⁴ Tijekom cijelog sudskog procesa Stepincu se neminovno nastojala podvaliti suradnja s ustaškim vlastima s cijem njegovog osuđivanja kao ratnog zločinca, kao i nametnuti ideja da je i u poratnom razdoblju pokušao organizirati „ustaško–križarsku“ protudržavnu djelatnost, zbog nesmotrenosti tajnika Šalića i katehete Josipa Šimečkog, koji su bez njegovog znanja blagoslovili križarsku¹⁵⁵ zastavu u kapelici nadbiskupskog dvora.¹⁵⁶ Stepinac je na optužbe suca Vimpulšeka i javnog tužitelja Blaževića često isticao da je njegova savjest čista, pritom nije oklijevao braniti načela na kojima je djelovao u NDH. Optužen je kao ratni zločinac i narodni neprijatelj, upravo suprotno načelima svoga istinitog djelovanja. Presuda je donešena 11. listopada 1946., Stepinac je osuđen na šesnaest godina zatvora s prisilnim radom i gubitkom građanskih i političkih prava u trajanju od pet godina. Stepinčeva presuda snažno je odjeknula u svjetskim razmjerima, na osnovu čega su međunarodni mediji uglavnom iznosili činjenice da je presuda posljedica progona Katoličke crkve i svake opozicije komunističkom režimu u državi.¹⁵⁷

¹⁵³ M.Akmadža, 2019, 101.

¹⁵⁴ J.Batelja, 2010, Knj. 1, 423. – 427.

¹⁵⁵ Križari ili Škripari su bili gerila u komunističkoj Jugoslaviji, kojima je cilj bio rušenje Jugoslavije i obnova NDH. Sastavljeni su većinom od bivših pripadnika Ustaške vojnice. ([https://hr.wikipedia.org/wiki/Kri%C5%BEar_i_\(gerila\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Kri%C5%BEar_i_(gerila))), pristup: 10.09.2024.)

¹⁵⁶ R.Harris, 2016, 261. – 266.

¹⁵⁷ M.Akmadža, 2019, 114. – 117.

5. ZAKLJUČAK

Za vrijeme teških okolnosti i zbivanja za hrvatski narod, a samim tim i Katoličku Crkvu, Alojzije Stepinac, vjerni sin Crkve i hrvatskog naroda, obavljao je časnu službu Zagrebačkog nadbiskupa. Neustrašivim zauzimanjem, kao i plemenitim karitativnim djelovanjem s punim pravom je nosio titulu „dobrog Samaritanca“, jer se gledajući tada u najtragičnijem vremenu za čovječanstvo borio za slobodu i pravdu svakog čovjeka neovisno koje je vjere, rase, narodnosti ili ideološkog uvjerenja, a što je tadašnjim vlastima bilo posebno važno i zbog kojeg su se razloga događale tragedije. Stepinčeva zauzetost za izbjeglice se vidi još iz vremena osnutka Komiteta za pomoć izbjeglicama, koje su pred naletom rasnih progona izbjegle iz Njemačke.

Raspadom Jugoslavije, a time i uspostavom NDH, Stepinac kao i većina hrvatskog naroda s veseljem su prihvatili ostvarenje tisućljetnog sna o neovisnoj državi, ali to nije značilo da će on zaboraviti Kristova načela i biti potčinjen neetičnim i surovim odlukama tadašnje vlasti, već naprotiv upozoravao je da svaki zakon, odluka ili postupak vlasti mora polaziti od Božjih zapovijedi. Zbog teških ratnih događanja u kojima je nastala mlada Hrvatska država, naravno da je dolazilo do međusobnih napetosti, a samim tim i neslaganja vlasti NDH s crkvenim vodstvom. Odnos između vlasti NDH i Stepinca bio je narušen zbog nemoralnih političkih zakona i odluka glede rasnih zakona, nasilnih vjerskih prijelaza, ubijanja nevinog srpskog pučanstva, nehumanog postupanja sa zatvorenicima u koncentracijskim logorima, te naročito zbog likvidacije slovenskih svećenika u logorima. Naravno kako bi se što jasnije razumio Stepinčev stav glede vjerskih prijelaza, u navedenom poglavlju je priložena okružnica koja detaljno objašnjava da je on bio strogo protiv nasilnih prelazaka „*jer se to protivi duhu, a i zadaći Katoličke Crkve...*“

Kako nebi došlo do krivog tumačenja Stepinčeva stava o koncentracijskim logorima, a koja je pritom on smatrao „nužnim sredstvom obrane hrvatske države“, bitno je naglasiti da su cijelo 20. stoljeće koncentracijski logori bili legalno ratno sredstvo obrane države, ali naravno po svojoj mogućoj literaturi i dokumentaciji jasno se da isčitati da to nije uključivalo Stepinčev položaj u odnosu s nasiljem, kao i počinjenim zločinima u istim. Štoviše, iz već spomenute dokumentacije, vidljivo je Stepinčevo zalaganje za humanije uvjete u logorima, kao i vođenje brige oko samih logoraša, također veliki broj ljudi je zahvaljujući Stepincu izbačen kao i spašen od samog upućivanja u logor. Neosporno je spomenivši Židove primijetiti kako je Stepinac bio jedan od rijetkih koji je kroz raznorazne prosvjede i intervencije nepokoljebivo dizao glas protiv nacističke rasne ideologije, što ujedno dokazuje da je bio veliki branitelj i

prijatelj Židova. Pored spomenutih Židova, još po uspostavi NDH, nemoralni postupci vršeni su i prema Srbima, a čija se sveobuhvatna pomoć isčitava kroz odnos Stepinca i vlasti, gdje se Stepinac opet zauzima kod vlasti zbog nehumanog postupanja prema srpskom stanovništvu, deportacijama, nasilnim vjerskim prijelazima, kao i u broju spašene srpske djece. Stepinac se također iskazao kao veliki dobročinitelj slovenskim i poljskim izbjeglicama. Stepinčevo karitativno djelovanje upravo se i ogleda kroz broj spašene djeci i ljudi preko Caritasa, a tome svemu svjedoče suradnici Caritasa, djelatnici, Sveta Stolica kao i spašene osobe.

Uspostavom komunističke vlasti još od prvog dana počelo je s oštrim ograničavanjem ljudske i vjerske slobode u državi, te se vršenjem masovnih ubojstava i zatvaranjem političkih neistomišljenika nastojala ugušiti svaka moguća opozicija vlasti. Jedini branitelj vjerskih sloboda i ljudskih prava u komunističkoj Jugoslaviji ostao je Alojzije Stepinac. Već prvih dana od uspostave nove vlasti, od komunističke partije je označen kao prijetnja novom poretku u državi. Shodno tome vršen je otvoren progon Stepinca i Katoličke Crkve, koji je ovjekovječen montiranim sudskim procesom kojim su Stepinca nastojali prikazati kao ratnog zločinca te ga osuditi za sve ono što zapravo nije podržavao.

6. SAŽETAK

Djelovanje Alojzija Stepinca u Drugom svjetskom ratu i poraću

Cilj ovog završnog rada je ukazati na istinitost djelovanja Alojzija Stepinca u Drugom svjetskom ratu i poraću, kao i njegov odnos prema vlastima pod okriljem kojih je živio i radio. U prvom dijelu rad je ponajviše orijentiran na Stepinčevo djelovanje u predratnim okolnostima koji čitatelja nastoji uvesti u srž Stepinčeve zauzetosti i brige za hrvatski narod koji je u Kraljevini Jugoslaviji bio obespravljen od strane srpske hegemonije i jugoslavenskog unitarizma. Pored navedenog nastoji se pokazati i Stepinčeva velikodušna pomoć izbjeglicama pred naletom rasnih progona. U središnjem dijelu je detaljno opisano Stepinčevo djelovanje pod okriljem NDH te njegovo protivljenje nemoralnim postupcima vlasti. Također se rad bazira na sveobuhvatnu pomoć Židovima, Srbima, logorašima kao i nebrojnim drugim ljudima koji su tražili Stepinčevu pomoć. Poseban naglasak je stavljen na karitativno djelovanje koje se predstavlja kao glavna i najbitnija odrednica Stepinčevog rada i života. Nadalje u periodu poraća i komunističkih vlasti fokus je stavljen na Stepinčevu nepopustljivost komunizmu pri čemu je štitio prava Katoličke crkve i hrvatskog naroda.

Ključne riječi: Alojzije Stepinac, Katolička Crkva, NDH, rasni zakoni, Židovi, Srbi, Caritas, komunistički režim

7.SUMMARY

Activities of Aloysius Stepinac in the Second World War and postwar

The goal of this final paper is to point out the truthfulness of Aloysius Stepinac activities in the Second World War and its aftermath, as well as his relationship with the authorities under whose auspices he lived and worked. In the first part, the work is mostly oriented towards Stepinac's activities in the pre-war circumstances, which tries to introduce the reader to the core of Stepinac's business and concern for the Croatian people, who in the Kingdom of Yugoslavia were disenfranchised by Serbian hegemony and Yugoslav unitarism. In addition to the above, Stepinac's generous help to refugees before the onslaught of racial persecution is also shown. In the central part, Stepinac's activities under the auspices of the NDH and his opposition to the immoral actions of the authorities are described in detail. The work is also based on comprehensive assistance to Jews, Serbs, camp inmates as well as countless other people who sought Stepinac's help. Special emphasis is placed on charitable work, which is presented as the main and most important determinant of Stepinac's work and life. Furthermore, in the period of the postwar under the communist authorities, the focus was placed on Stepinac's intransigence to communism, where he protected the rights of the Catholic Church and the Croatian people.

Keywords: Alojzije Stepinac, Catholic Church, NDH, racial laws, Jews, Serbs, Caritas, communist regime

8. POPIS LITERATURE

1. Ivan Gabelica, 2007, Blaženi Alojzije Stepinac i Hrvatska država, Zagreb: vlastita naklada
2. Ivan Majnarić, Mario Kevo, Tomislav Anić i sur., 2016, Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj – u kontekstu Drugoga svjetskog rata i poraća, Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagrebačka nadbiskupija, Kršćanska sadašnjost
3. Juraj Batelja, 2010, Blaženi Alojzije Stepinac – svjedok Evanđelja ljubavi Životopis, dokumenti i svjedočanstva – prije, za vrijeme i nakon Drugoga svjetskog rata, Zagreb: Postulatura blaženoga Alojzija Stepinca
4. Juraj Batelja, 2015, Rivellijeva zavjera laži – Blaženi Alojzije Stepinac i Srpska pravoslavna Crkva, Zagreb: Postulatura blaženoga Alojzija Stepinca
5. Miroslav Akmadža, 2019, Stepinac, riječju i djelom, Zagreb: AGM
6. Robin Harris, 2016, Stepinac njegov život i vrijeme, Zagreb: Školska knjiga

Mrežni izvori:

1. Karta Zagrebačke nadbiskupije 1938. - <https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=574085&vwopt=%7B%22pages%22%3A%5B0%2C1%5D%2C%22pan%22%3A%7B%22x%22%3A1.534%2C%22y%22%3A0.396%7D%2C%22view%22%3A%22image%22%2C%22zoom%22%3A0.457%7D> (pristup: 5. kolovoza 2024.)
2. Paravojna organizacija HSS – a <https://www.enciklopedija.hr/clanak/seljacka-zastita> (pristup: 7. kolovoza 2024.)
3. Križari ili škripari - [https://hr.wikipedia.org/wiki/Kri%C5%BEari_\(gerila\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Kri%C5%BEari_(gerila)) (pristup: 10. rujna 2024.)